

1980-06-04

ნ. იმედაზაშვილი

საქმე
1980640

საქართველოს
საგარეო
საგარეო
საგარეო

მსოფლიო

საბჭოთა მუზეუმი
ქვემო ქართული
მუზეუმი - სოციალისტური

იოსებ იხიდაშვილი

ლადო ანიაშვილი
1860-1904

44082

ცხოვრება—მოღვაწეობა.

(გარდაცვალებიდან 25 წ. შესრულების გამო)

შ რ მ მ ა

კავკ. წით. დროშოვან
ჯარის სტამბის
განყოფილება
გორკის ქუჩა № 1.

მთავლ. № 627
ტირ. 1.000

ლადო აღნიაშვილი

(1860—1904)

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

ცუდად ხომ მაინც არა ჩაივლის
ეს განწირულის სულისკვეთება!
და, გზა უვალი, შენგან თელილი,
მერანო ჩემო, მაინც დარჩება,
და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა
სიძნელე გზისა გაუადვილდეს,
და შეუპოვრად მას ჰუნე თვისი
შავის ბედის წინ გამოუქროლდეს!

ნ. ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ი

აი, სიცოცხლის დანიშნულებისა და ყოველი მოაზროვნე-მოღვაწის მაღალი მცნება, რომლის წარმოთქმა თამამად შეეძლო ლადო აღნიაშვილს.

ლადო აღნიაშვილი იყო უკეთილშობილესი საზოგადო მოღვაწე, მაღალი იდეალებით გატაცებული, გარეგნობით ახოვანი, საამო შესახედავი, სულით მგზნებარე და მუდამ ფაქიზი, რომლის გარდაცვალებიდან 25 წლის თავი შესრულდა 1929 წლის 23 აპრილს.

ლადო აღნიაშვილი მოღვაწეობდა იმ ხანაში, როცა ჩვენში ჩამკვდარი იყო საზოგადოებრივი აზრი, როცა გონებრივი სიბნელე იყო გამეფებული იმდროინდელ საზოგადოების თითქმის ყველა ფენაში,

მართალია, ამ დროს ჩვენი ცხოვრების ასპარეზზე საზოგადო და სამწერლო სამსახურის მიზნით გატაცებული თითო-ორი პირი სჩანდა, მაგრამ მათი ხმა იკარგებოდა „ხმად მლალადებელისა უდაბნოსა შინა“... იყვნენ მაშინ ეგრედწოდებული პოლიტიკური ერთეულნი და დაჯგუფებანიც, მაგრამ მათი მუშაობა ჯერ კიდევ შესაფერ კვალს ვერ აჩენდა საზოგადოებრივ ცხოვრების მსვლელობაზე.

ოფიციალურ ინტელიგენციის უმეტესობა კი, უმთავრესად, კინკლაობაში იყო ჩაფლული: ხშირად პირადი ინტერესები საზოგადო საქმეს ჩრდილავდა.

ლადო აღნიაშვილი ერთად-ერთი თუ არა, ერთი პირველთაგანი იყო, რომელმაც ჩაკლულ ეროვნულ კულტურის აღდგენა პრაქტიკულად დაიწყო.

ლადო აღნიაშვილი იყო, რომ თვით არა მუსიკოსმა, მაგრამ ბუნებით მუსიკის ღირსების დამფასებელმა, შეადგინა პირველი ქართული ეროვნული გუნდი, ქართულ სიმღერების ნოტებზე გადაღებას საძირკველი ჩაუყარა და პირველი ეროვნული კონცერტი გამართა.

ლადო აღნიაშვილმა ხალხურ შემოქმედების შეკრება-გამომხეურებას ცხადი და გარკვეული სახე მისცა.

მან საერთო რუტინის მეფობის დროს პედაგოგიკაში ახალი სხივი შეაშუქა.

ლადო აღნიაშვილი იყო, რომ შორს სპარსეთში გადასახლებულ ქართველების ძიება დაიწყო.

ლადო აღნიაშვილი მოღვაწეობდა ჩვენში სასცენო ხელოვნების ასაყვავებლადაც... გარდა ამისა, მან მცირე ჯგუფთან ერთად, საძირკველი ჩაუყარა ჯერ საყმაწვილო ჟურნალის („ნობათი“-ს) გამომცემლობას, შემდეგ „ქარ-

თველთა წიგნების გამომცემელ ამხანაგობას“, რომელმაც უდიდესი სამსახური გაუწია ქართული მწიგნობრობის აღორძინებას ჩვენში.

ლადო აღნიაშვილმა დაიწყო ტფილისში პირველი საკოოპერაციო საქმე („შუამავალი“).

ვინ იყო, რა ცოდნისა და გამოცდილების კაცი იყო ყოველივე ამ საზოგადო საქმის ინიციატორი და, ბევრ შემთხვევაში, ხელმძღვანელიც?

ვ ი ნ ა ო ბ ა

ვლადიმერ (ლადო) დიმიტრის ძე აღნიაშვილი კახელი იყო, სასულიერო წოდებისა. დაიბადა 1850 წ. სოფ. შილდას, თელავის მაზრაში, მღვდლის ოჯახში. პირველდაწყებითი სწავლა ლადომ მიიღო თელავის სასულიერო სასწავლებელში და, რადგან მღვდლობა არ ინდომა, გორის სამასწავლებლო სემინარიაში შევიდა, სადაც საუკეთესოდ დაამთავრა სწავლის კურსი (1881 წ.). კურსის დამთავრებისათნავე, აღ. მირიანაშვილთან ერთად, ტფილისის სათავად-აზნაურო სასწავლებელში შევიდა მასწავლებლად,—ის იყო ამ სასწავლებლის ქართული ენის პირველი მასწავლებელი. ორი წლის შემდეგ ტფილისის ქართველ კათოლიკეთა სამრევლო სკოლაში გადავიდა მასწავლებლადვე. აქ დიდი სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურა სკოლის ზედამხედველ-გამგეთა და მოწაფეთა. ლადომ, როგორც ნიჭიერმა პედაგოგმა, ისე გაიტაცა მოწაფენი, რომ ისინი ხარბად დაეწაფნენ გათვითცნობიერებას. თვით ლადო დიდი შრომის მოყვარე იყო, ბეჯითი, მუყაითი; ზითქმის მუდამ წიგნების კით-

ხვაში გართული, ასეთსავე შრომისმოყვარეობის უნარს უნერგავდა იგი ყველას — როგორც მოწაფეებს, ისე სხვებს, ვინც ერთხელ მაინც ნახავდა მას.

შეხედულებით, როგორც ზევით ვთქვით, იყო მშვენიერი, წარმოსადეგი ვაჟკაცი, შავი წვერ-ულვაშით, ცოცხალი გამომეტყველების, თავაზიანი, ზრდილობიანი, საამო ბოხი ხმიანი, როგორც იტყვიან — დათაფლული მოსაუბრე.

მის დროს ქართველი ინტელიგენციის უძეტესი ნაწილის ოჯახები გადაგვარების სენით იყვნენ დაავადებულნი: ამ დროს საქმე ბევრი იყო გასაკეთებელი, გამკეთებელი კი ძლიერ ცოტა: ეს იყო პატარა წრე გატაცებულ საზოგადო მოღვაწეთა.

ძნელი იყო საზოგადო საქმეში არა თუ თანამონაწილეთა გამოძებნა, არამედ უბრალო თანამგრძობის მოპოებაც კი.

ასეთ ხანაში დაიწყო ლაღო აღნიაშვილმა საზოგადო მოღვაწეობა.

პედაგოგი (1881—1893)

ჩვენი მწიგნობრობისა და, საზოგადოდ, კულტურული წინსვლის ერთ-ერთი მთავარი დამაბრკოლებელი მიზეზია მოსახლეობის საერთო ჩამორჩენილობა. რევოლუციამდე მაღალი, უფლება-მოსილი საზოგადოება თუ ახერხებდა სწავლა-განათლების მიღებას, თორემ ფართე მშრომელი მასებისათვის დახშული იყო გონებრივი განვითარების გზა. ამას თან ერთვოდა ის სიძნელეც, რომ ქართულ ენაზე არ იყო სახელმძღვანელოები. რუსული ენის შეთვისება ეძნელებოდა ბავშვებს.

Handwritten signature

(1860—1904)

ლადო აღნიაშვილმა ამ გარემოებას მიაქცია ყურადღება და ქართული დაწყებითი სკოლებისთვის შეადგინა რუსული ენის შესასწავლი სახელმძღვანელო „პირველი ნაბიჯი“.*) ეს წიგნი დაუპირისპირა იმ დროის სკოლებში სახელმძღვანელოდ შემოღებულ წიგნებს (უშინსკის, ვოდოვოხოვის და სხ.), რომლებიც, მისი აზრით, „სრულებითაც არ აკმაყოფილებს თავისი დანიშნულების შესაფერ მთხოვნილებათა... ამგვარი სახელმძღვანელოებით ენის შესწავლაში ძლიერ დიდი და ამასთანავე შეუსაბამო შრომა მიუძღვის პაწაწა ბავშს და თუ ძლიერ დახელოვნებული და ნამდვილი მასწავლებელი არ შეხვდა, შეიძლება სარგებლობის მაგიერ, დააზარალოს თავისი მოსწავლეები. აი, ამის გამო განვიზრახე და შევადგინე სახელმძღვანელო წიგნი ჩვენ სკოლებში სახმარებლად „პირველი ნაბიჯი“ რუსული ენის შესწავლაში“, სწერდა ლადო აღნიაშვილი 1883 წ. 9 მარტს ამ სახელმძღვანელოს ბოლოს — „რამდენიმე სიტყვა“-ში და შემდეგ მოკრძალებით ამბობდა: „ამითი ის კი არ მინდა ვსთქვა, რომ ეს წიგნი დააკმაყოფილებს თავისი დანიშნულების ყოველგვარ მთხოვნილებას და ან ეს ნამდვილი „ვარდი-სახარია“-მეთქი. სრულებითაც არა! მე მხოლოდ ვცდილობდი, რომ ცოტად თუ მეტად შემემცირებინა ბავშვებთათვის „ჯოჯოხეთი“ და, მაშასადამე, შეძლებისა დაკვალად დამეკმაყოფილებინა უუპირატესი პედაგოგიური მთხოვნილებანი.**) მე თავიდანვე ვვრძნობ, რომ ამ წიგნს ბევრი ნაკლულევანება აქვს ჯერჯერობით“-ო და სხ.

*) „Первый шаг в изучении русского языка для начальных грузинских школ. Составил Агниашвили. Изд. центр. книжн. торг., Тифлис, 1883 г. 92 стр., ц. 40 коп.

***) ხაზგასმული აქ და შემდეგაც ჩემია.

o 3 0.

ასეთი სიფრთხილით ეპყრობოდა სწავლის საქმეს ლადო აღნიაშვილი.

ეს წიგნი შეიცავს ხუთ ნაწილს: I—ლექსიური გაკვეთილები, II—ანბანი, III, IV და V—ცალკე სიტყვები, ყოველნაირი სავარჯიშოები, მოთხრობები, მცირე ლექსიკონი, რუსული წერის დედანი და სურათები. იგი რუსეთის სახალხო განათლების სამინისტროს სამეცნიერო კომიტეტის მიერ ქართულ სკოლებში სახმარებლად დაშვებული იყო.

მაგრამ ლადო აღნიაშვილი მარტო ამ სასკოლო სახელმძღვანელოს შედგენით არ დაკმაყოფილდა,—მას არანაკლებ აინტერესებდა სკოლის გარეშე განათლება. ამ მიზნით, ლ. აღნიაშვილმა, ათიოდე წლის მუშაობის შემდეგ, გამოსცა „ახალი ანბანი“. მართალია, ამ დროს არსებობდა იაკობ გოგებაშვილის „დედა ენა“, მაგრამ იგი უფრო სკოლებისათვის იყო დანიშნული. ლადო აღნიაშვილმა აქაც თავისებურება გამოიჩინა: „ახალი ანბანი“ სრულიად ახალი გეგმით და შინაარსით იყო აგებული, ყოველ ასოზე თითო წიგნაკი, სათანადო მასალით შედგენილი, საუცხოო სურათებით შემკული და კოპწიად გამოცემული, მაგ., ა ნ—წერა-კითხვა, ბ ა ნ—წვრილი ხალხური ლექსები, გ ა ნ—წვრილი ხალხური ამბები, დ ო ნ—წვრილი ხალხური ამბებივე, ე ნ—გასართობი, ვ ი ნ—პაწაწა ბოტანიკა, თ ა ნ—პაწაწა ზოოლოგია და სხ. სულ გამოვიდა, ვგონებ, კ ა ნ—ამდე. თვითოეული წიგნაკი შეიცავდა 32—64 გვ. ყოველ წიგნაკს ეპიგრაფად წამძღვარებული ჰქონდა აკაკის მკვირცხლი ლექსი, ამა თუ იმ ასოს და საგნის შესაფერი, აღმზრდელობითი მნიშველობისა, მაგალითად:

პ ა წ ა წ ა მ ი ნ ე რ ა ლ ო გ ი ა (სამეფო მადნეულთა)
 თავგანწირულსა მუშასა
 ვერ შეაშინებს ვერავინ:
 ვერც ცეცხლი, წყალი, ვერც ტყვია,
 მაგრამ ისწავლე ჯერ ეს „ვ“.

ამ ანბანის ხუთი წიგნაკის გამოცემას მოაყოლა პა-
 ტარა წერილი „წინასიტყვაობის მაგიერი“, რომელშიაც,
 სხვათა შორის, სწერდა:

„დღეს ჩვენში დიდ საჭიროებას შეადგენს საზო-
 გადოდ რიგიანი საყმაწვილო წიგნები
 და კერძოდ ლაზათიანი რამ საშინაო
 ანბანი. ჩვენ ამ განზრახვით დავიწყეთ „ახალი
 ანბანის“ გამოცემა და თუ რომ ეს ჩვენი განზრახვა
 ცოტად მაინც განახორციელებს იმ ჩვენ იმედებს
 და, მცირე დიდც არის, შეავსებს სემოხსენ-
 ნებ ულ ნაკლს, მაშინ ჩვენც გულით და სულით
 კმაყოფილი ვიქმნებით ამ საქმისა“.

მართლაც, წიგნაკები გამოცემული იყო ლაზათია-
 ნად, მანამდე არ არსებული სიმშვენიერით; იათად (თითო
 10—20 კ.), წმინდა ხალხური ენით, დახვეწილი მასალით.

ეს გარემოებაც კი საკმაოდ ნათელჰყოფს, თუ რა
 უანგარო, ხალხის განათლების მონატრული უნდა ყოფი-
 ლიყო ლადო აღნიაშვილი!.. ვისაც რითი შეეძლო, ხელი
 უნდა შეეწყო ამ გამოცემის გავრცელებისათვის და შემ-
 დგენი ყოველნაირად წაეხალისებინა. მაგრამ ეს ასე
 არ მოხდა: პირადი შურით, უვიცობით თუ სხვა გან-
 ზრახვით მის წინააღმდეგ გაილაშქრეს და, სხვათა შო-
 რის, იმ დროის ცნობილმა მწიგნობარმა პაატამ (ფსევ-
 დონიმი ა ერთი პედაგოგისა და მწერლის) გაზ. „ივერია“-

ში (1893 წ. № 20) აუგით მოიხსენია „ახალი ანბანი“, და საზოგადოებას მოუწოდა: „ნურავინ შესცდებით მისის სიაფით“-ო, ე. ი. ნუ იყიდითო. ამას უკვე რალაც ქიშპობისა და გულღვარძლიანობის ელფერი ედო. ამის გამო ლადომ გაზ. „ივერია“-ს დასაბუთებელი წერილი წარუდგინა, მაგრამ რედაქციამ ეს წერილი არ დაბეჭდა. ლადო იძულებული შეიქმნა იგი ცალკე წიგნაკად გამოეცა სათაურით: „პასუხად ქაჩალ კრიტიკოსს, პაატას და ორი შეკითხვა „ივერიის“ რედაქციისადმი“ (ტფ. 1893 წ.).

ამ საპასუხო წერილმა გამოაშკარავა ლადოს საპოლემიკო ნიჭთან ერთად, მისი საფუძვლიანი მომზადება პედაგოგიკაში და საერთო განვითარება.

მას, როგორც პედაგოგს, თავიდანვე საკუთარი გეზი ჰქონდა აღებული. მისი მთავარი მცნება იყო სახალხო განათლება. აი, როგორ უყურებდა ამ საგანს ლადო აღნიაშვილი:

...„არც ერთი შეგნებული ხალხი არ იშურებს არავითარ ხარჯს და შრომას, ოღონდაც-კი წესიერ გზაზე დავაყენოთ ჩვენში აღზრდა შთამომავლობისაო. ერთი რომ უმაღლეს სასწავლებლებს ამრავლებს, მეორე ორივე ხელით დაჰბლაუჭებია მხოლოდ სახალხო განათლებას, მესამე მთელ თავის ყურადღებას აპყრობს პროფესიონალურ სწავლას. იქ, იმ შეგნებულ ხალხში დღითი-დღე წარმატება-შია საქმე აღზრდისა და სწავლისა; აქვთ აგრეთვე მდიდარი საყმაწვილო ლიტერატურა; იმართება და იმართება საყმაწვილო „პრიუტები“, საყმაწვილო ბაღები; დაარსდა ლიგა ხალხთა შორის განათლებისა.

„ჩვენ? ჩვენ, შენი ჰირიმე, თქვენი კეთილი თვალიცა ჰხედავს, რომ არა გვაქვს არც საკუთარი სკოლები საზოგადოდ, არც სახალხო სკოლები კერძოდ, არც პირველდაწყებითი სავალდებულო სწავლა, არც საყმაწვილო „პრიუტები“, არც საყმაწვილო ლიტერატურა და არა თუ ესენი,—არა გვაქვს სურვილი მისი შექმნისა, არა გვაქვს სიყვარული კითხვისა, ერთის სიტყვით, არა გვაქვს ხშირად უბრალო ცნობისმოყვარულობაც-კი. მერე, რა და ვართ ესე?—ე,—ხო, მადლი ათასი უფალსა, ინტელიგენცია გამრავლდა, პედაგოგებიც ბლომდა გვყვანან და არც ჩვენა ვართ შეუგნებელი ხალხიო. შეუგნებელი რად ვიქმნებით, რო შემგონებელიც გვყვანდეს, მაგრამ აი სწორედ ეს არის უბედურება, რომ ინტელიგენცია არა ჰყავს ჩვენს ხალხს შესაფერი. პედაგოგებისა ხო რაღა მოგახსენოთ! თქვენ იქნება ყველა მასწავლებელი პედაგოგი გგონიათ? ეს დიდი შეცდომა იქმნებოდა: კუსაც-კი აქვს ოთხი ფეხი, მაგრამ ნახირში არავის გაურევია“.

ასეთი სიფხიზლით ახასიათებს ლადო აღნიაშვილი იმდროინდელ სწავლა-განათლების მდგომარეობას და ინტელიგენციას,—შემდეგ რიგ-რიგად ჰყოფს-რა მასწავლებელთ, განაგრძობს:

„ამათ მოსდევენ... მანქანა მასწავლებელნი.

ესენი არაფერს ასწავლიან გარდა ცარიელი სიტყვებისა... ეს ის ჯურა გახლავთ მასწავლებლებისა, რომელნიც დღეს ჩვენში

კარგა საკმარისად გამრავლდნენ“...

აქ ლ. აღნიაშვილს მოყავს მაგალითი ლოთი და უზნეო მასწავლებლისა და ამბობს:

„სამწუხაროა ჭეშმარიტად, როდესაც ესეთი წმიდათა წმიდა მოვალეობა, როგორც არის აღზრდა ახალთაობისა, წაიმწიკვლებს ამგვარ უღირს აღმსრულებელთაგან... რალა გვიჭირდა, ჩვენ რომ მასწავლებლები კაი მომზადებული ხალხი გვყოლოდა: ჩვენს ბედს, როგორც იტყვიან, ძალლიც ვერ დაჰყეფდა!“

აი, როგორ ახასიათებდა ლ. აღნიაშვილი მასწავლებელს ორმოცი წლის წინად და ეს დახასიათება ხომ დღესაც ბევრ შემთხვევაში ზედგამოჭრილია. მასწავლებლთა დახასიათების შემდეგ ის კითხულობს:

„გვაქვს თუ არა ჩვენ სკოლები?“ და აქვე უპასუხებს:

„როგორ არა: აქამდისინ იყო საერო განათლების სკოლები იხსნებოდა ყველა სოფელში, ეხლაა— და ამას მიემატა—სასულიერო წოდების სკოლებიც... მაგრამ განა ამას ჰქვიათ სახალხო განათლება?“

კრიტიკის დარჯაკში ატარებს—რა ამ სკოლებს, რომელთაც ხალხს ახვევდნენ თავზე, ის ამბობს:

„სწავლა ნამდვილი ბუნებითი მოთხოვნილებაა ყოველი ადამიანისა და ისევე ვერ გასძლებს ხალხი უსწავლელად, როგორც ვერ გასძლებს იგი უჭაეროდ... რას აკეთებს ამ დროს ამ ხალხის ინტელიგენცია და ანუ რა გაუკეთებია ხალხისათვის?—გადაავლეთ თვალი დღევანდელ ჩვენ საყმაწვილო წიგნებს—სასწავლო გამოცემა იყოს იგი თუ სალიტერატურო, სულ ერთია...“

ეს ახპატელოვისა, ეს მდივანოვისა, ესეც ბ. მიხეილ ნასიძისა; ახალ-ახალ გამოცემა „ყარამანიანისა“, ესეც „ქუჩუკ ყარამანიანისა“ და სხვ... ამათ უნდა შეაყვარონ ყმაწვილსს კითხვა, უნდა შეაყვარონ მეცნიერება, უნდა შეაყვარონ სამშობლო ისტორია, სამშობლო მხარე, სამშობლო ენა, სამშობლო ლიტერატურა; ამათ უნდა აღუზარდონ მას ზნე და ხასიათი, ამათ უნდა აღუზარდონ მას გული“.

ლ. აღნიაშვილს მოჰყავს რამდენიმე მაგალითი წიგნის უვარგისობისა ერთ-ერთ სახელმძღვანელოდან და ასკვნის:

„უნდა ვიცოდეთ, თუ არა, რა წიგნები აქვთ ჩვენ ბავშვებს ხელთ“, რომ ჩვენი „ახალი ანბანი“-ს შედგენა-გამოცემის საჭიროებაც ნათელი გახდესო“...

ზემორე ხაზგასმული ადგილები გვიჩვენებენ, ლადოს როგორი სწავლა-აღზრდა სურდა, სკოლის და წიგნებისაგან რას მოითხოვდა, თვით რა შინაარსის წიგნებსაც გამოსცემდა. და მართლაც: მისი „ახალი ანბანი“ ამ გეგმით იყო დაწყებული.

„ახალი ანბანი“ უნდა გამოსულიყო 33 პატარ-პატარა წიგნაკად. თვითეული მათგანი შეიცავდა, როგორც უკვე გაკვრით აღვნიშნეთ, წერა-კითხვის შესწავლის დაწყებიდან ყოველგვარ მასალას—სახალხოს, სამწერლოს, მეცნიერების ყოველ დარგს,—ლადო აღნიაშვილის სიტყვითვე რომ ვსთქვათ, ეს წიგნაკები შეიცავდა ყოველგვარ პირველდაწყებითი ცოდნას ანუ პირველდაწყებითი ცნობებს მეცნიერების ყოველგვარი დარგისას, ე. ი. ეს იყო ერთ და იმავე დროს ანბანი ცოდნისა, ანბანი წერა-კითხვისა და მეცნიერებისა... ყოველი ნაწი-

ლი ამ ანბანისა ცალკე დამთავრებული წიგნი (კარი) იყო, ერთად-კი—ანბანი ყოველგვარი ცოდნისა...

„პედაგოგიისა ერთა წაკითხვა როდი კმარა,— განაგრძობს თავის პასუხში პაატასადმი ლ. აღნიაშვილი: უნდა ერთი ათჯერ წაკითხო, სხვათა ავტორებს შეუდარო, შემდეგ შენი ტვინის საქაჯავში გაატარო, მერე საქმით გამოსცადო და მხოლოდ მაშინ შეგიძლიან მაგრე ყოყლოჩინობაო“...

დაუწუნა-რა სიძველის მომხრეობა, დაუმტკიცა-რა, რომ ძველად არსებულ მეთოდისკაც ვერ გასცილებია, აღნიაშვილმა საკუთარი მეთოდი წარუდგინა:

ჩვენს წიგნებში „შეტანილია ისეთი რამ, რაც გამოიწვევს ყმაწვილის მიერ დაკვირვებას, ყურადღებას, მოსაზრებას, მსჯელობასა და თვითმოქმედებას... არ ვინდომე თქვენი ამოწერილი ადგილები მეთოდისკაცისა, რადგან იგინი სკოლის იქით არ სცილდებიან და ჩვენ კი... სკოლას გვერდით ავუარეთ“, რადგან ახლანდელი სკოლა ჩვენს ხალხს შესაფერის ცოდნას არ აძლევსო.

პაატამ აღნიაშვილს ხალხურ ნაწარმოების შესახებაც უსაუყვედურა. ლადომ აქაც მტკიცე რწმენით ჩასჭრა იგი:

„ჩვენ ძალიან დიდს და ათასჯერ კიდევაც დიდს ყურადღებას ვაქცევთ ჩვენის ხალხის ნაწარმოებს და პირველად ჩვენ ვაღივსეთ მზის სხივები ჩვენს წიგნებში მოქცეულ ხალხურ ნაწარმოებთ“-ო.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ლადო აღნიაშვილმა იმ დროის კვალობაზე წიგნის გამოცემის საქმეში დიდი ცოდნა და გემოვნება გამოიჩინა. ამავე წერილში, სწორედ ამ საგნის შესახებ, ლადო პაატას უმტკიცებს:

„გაიგე და შეიტყე, რომ წიგნმა, რომელიც პირველად ჩაუვარდება ხელში ყმაწვილს, ყოველმხრივ უნდა ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინოს და ღრმა ნაკვალევი დასტოვოს მის გონებაში“ *).

და ამ გემოვნებას ლადო, წიგნების გამოცემაში, ყოველთვის მტკიცედ იცავდა.

დასასრულ, ლადო პაატას წერილებს „ივერიის“ რედაქციის „ნამდვილი კორექტურული შეცდომა“-ს უწოდებს.

ლადოს ეს პასუხი ყოველმხრივ საბუთიანი იყო, მაგრამ პაატას წერილმა მაინც დათვური სამსახური გაუწია ჩვენს მოზარდ თაობას: ლადომ ამ წიგნების გამოცემა ვერ დაასრულა,—და ამის მიზეზი იყო არა მარტო პაატას გამოლაშქრება, არამედ ზოგიერთების თავმოყვარეობის გაღიზიანებაც: უჩემოდ ვინ ბედავს საზოგადო საქმის სამსახურს, საბავშო წიგნებისა და ანბანების გამოცემასო!..

რა თქმა უნდა, ლადომ ამ წიგნაკების გამოცემის საქმეში ნივთიერად ძლიერ ბევრი იზარალა, მის რაინდულ ხალხურ გატაცებას ნივთიერად არავინ შეუწყო ხელი. მიუხედავად ასეთი მდგომარეობისა, ამ წიგნაკებმა მაინც საფუძველი დაუდო სახალხო-საბავშო სამეცნიერო-პედაგოგიურ წიგნაკების გამომცემლობას.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ლ. აღნიაშვილი თანამშრომლობდა საბავშო ჟურნალ „ჯეჯილში“ და სხვ.

როგორც მასწავლებელი და აღმზრდელი, ლადო ყოველ მოსწავლისთვის მისაზიდი იყო, მოწაფის სულიერი ვითარების მცნობი და საგნის უმარტივესად გადამცე-

*) ლადო აღნიაშვილი. „პასუხად ქაჩალ კრტიკოსს, პაატას და ორი კათხვა „ივერიის“ რედაქციისადმი, ტფ. 1893 წ.

მი, თითქმის თვითეულ მოწაფეს სულში უძვრებაო... საპროგრამო საგნების გარდა, მოწაფეებს უნერგავდა ბუნებისა და მეცნიერების შესწავლისადმი ლტოლვას გათვითცნობიერებისა და თვითგანვითარების წყურვილს.

ბ უ ნ დ ი (1885 — 1889)

ლადო აღნიაშვილმა საზოგადო ასპარეზზე გამოსვლისათანავე განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ხალხის სულიერ საგანძურს, რომელსაც თითქმის არავინ არაფრად აგდებდა: ეს იყო ეროვნულ-ხალხური სიმღერები.

ამას დიდი თანხა უნდოდა, მკვიდრი ორგანიზაცია და მუსიკის ცოდნა, მაგრამ ლადო ამას არ შეუშინდა: მცირე ჯამაგირის პატრონმა, 1885 წ. განიზრახა ამ საქმის შესრულება.. თვით ლადომ მუსიკისა არა იცოდა-რა, თუმცა დაფასება შეეძლო; ხალხური სიმღერები არ იყო თავმოყრილი და ნოტებზე გადაღებული, არ იყო გუნდი, (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ სასულიერო სემინარიაში არსებულ რუსულ-ქართულ მგალობელთა გუნდს, რომელიც სემინარიის კედლებს ვერ გასცილებოდა).

ლადო აღნიაშვილი ვერც ერთმა ამ დაბრკოლებამ ვერ შეაფერხა. მან იცოდა, რა უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მუსიკას ადამიანის გრძნობათა აღზრდისათვის.

საჭირო იყო ქართველ ხალხში ჯერ კიდევ დარჩენილ სიმღერა-კილოების, ხალხის სულის ამ უმაღლესი შემოქმედების, შეკრება-აღდგენა, მათი ნოტებზე გადაღება და მერე ერში გავრცელება.

ამ მიზნის განხორციელებისათვის ლადომ მიმართა ზოგიერთ ახალგაზრდას, მაგრამ მათგან მწარე ღაცინვის მეტი არაფერი მიიღო. მაშინ საკუთრივ შეუდგა საქმეს; მოიწვია გუნდში მონაწილეთა მსურველნი. მის მოწოდებას 70-მდე ყმაწვილი კაცი გამოეხმაურა, რომელთაგან მხოლოდ 25 აირჩია, როგორც საუკეთესო ხმებიანი. საჭირო იყო სიმღერის მასწავლებელი. პირველად მიმართა ერთ პოლონელს, ამ საქმის მცოდნეს, ვინმე ფელიქს ქსავერის ძე პეტელჩიცს, რომელმაც ჯერ თანხმობა გამოუცხადა, შემდეგ-კი ისეთი ჯამაგირი მოითხოვა, რომ ლადო იძულებული იყო სხვა ეძებნა, და, აი, მართლაც მიაგნო ჩეხს—იოსებ ივანეს-ძე რატისს, რომელმაც გუნდის მონაწილე თითო კაცზე თვეში თითო მანათი მოითხოვა (თუ გუნდში 25 კაცზე ნაკლები არ იქნებოდა), ნოტებზე გადასაღები საფასური ცალკე უნდა მიეღო და აგრეთვე კონცერტის შემოსავალის მეოთხედი.

ლადო ყველა ამ მოთხოვნას დასთანხმდა იმ პირობით-კი, რომ იმავე 1885 წ. შემოდგომაზე გამართულიყო პირველი კონცერტი; საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან გამოიწვია ხალხურ სიმღერების საუკეთესო მცოდნე გლეხები და მათი ნამღერები ნოტებზე გადააღებინა.

აი, სხვათა შორის, რა მოგვითხრო ამ პირველი კონცერტის სამზადისისა და ლადოს მიერ სიმღერების შეკრების შესახებ ხალხურმა მწერალმა, ვასილ კირვალაძემ:

„1885 წ. შემოდგომას, ვარ. ბაქრაძემ მთხოვა შემეკრიბა კარგი რაჭველი მომღერლები და დანიშნულ დროზე მიმეყვანა აღნიაშვილთან, სადაც ისიც მოვიდოდა... მე შევაგროვე რვა კაცი: თ. და აღ. არჩვაძენი, ნ. გძელი-შვილი, თ. კერესელიძე, მე და სხ. დანიშნულ დროზე მი-

ვედით ლ. აღნიაშვილთან (ანჩისხატის ქ. ფირუმოვის სახ-
ლი, ზემო სართულში). აღნიაშვილმა თავაზიანად მიგვიღო.
მასთან ამ დროს სხვებიც იყვნენ. ჯგუფს მე ვმეთაურობ-
დი. სალამისა და გაცნობის შემდეგ, ჩაი მოგვეიტანეს,
რამდენიმე სიმღერა ვსტყვიით, მარა ძლიერ ვმორცხობდით.
ეს შეგვნიშნა ლადომ და მეორე ოთახში მიაძახა დია-
სახლისს:

— რაქველებს ასე არ უყვართ; ესენი პურადი ხალ-
ხია და შენ იცი, თუ გაგვიმასპინძლდებიო.

რამდენიმე წუთში სასადილო მაგიდა გაგვიშალეს.
ჩემმა მომღერლებმა რამდენიმე ჭიქა გადახუხეს. და მარ-
თლაც გაბედულად შემოსძახეს, გაიმართა კარგი ლხინი.
წამოსვლისას ლადომ მთხოვა, რომ ჩემი მომღერლებით
ჩუღურეთში მივსულიყავი რატილის ბინაზე. დანიშნულ
დროზე მივედიო რატილთან. დაგვხვდა რამდენიმე კაცი.
ჩვენ გვამღერა რატილმა. ხმები და სიმღერები მოეწონა.
მან გვითხრა: ორი კვირა უნდა იაროთ, რომ დავამუშაო
თქვენი სიმღერებიო. ჩვენც დავდიოდით. რატილი გულ-
მოდგინებით და დაუზარელობით მუშაობდა. მართალია,
ქართული არ ესმოდა, მაგრამ დაწყებას, მოძახილს და
ბანს კარგად ახერხებდა. რატილმა ჩვენგან ნოტებზე გა-
დილო შემდეგი სიმღერები: 1) „ოს იმძრა“ (ისტორიული),
2) „მალლა მთას მოდგა“ (ისტ.), 3) „ქალსა ვისმე ერქვა
შროშანა“, 4) „მიყვარს ამფერად სუფრა გაშლილი“,
5) „შავო ყურშაო!“, 6) „ოი, ქრისტე აღსდგა!“, 7) „ქვე-
დრულა“ და სხ. ყველა ეს იმ დროს ძლიერ მოწონებული
სიმღერები იყო. ლადო ყოველთვის დადიოდა რატილთან.
ძლიერ უხაროდა და მოსწონდა რატილის შრომა. აღნია-
შვილმა გვითხრა: მალე კონცერტს გავმართავ და თქვენც
მოგიწვევთო“.

ერთ რუსულ ხელნაწერ „გუნდის მატიაზე“-ში *) ჩამოთვლილია შემდეგი „ახალი ქართული სიმღერები“: 1) წევური „ოდელა“, ნადური, კ. მალრადისა; 2) „ჭონა“, იმერული, მისივე; 3) „ნანინა“, იმერული, მისივე; 4) „წითელი ვაშლო“, კახური, კ. რჩეულიშვილისგან შესწავლილი; 5) „ოდელა და დელია-დელა“, კახური, მისგანვე; 6) „პატარა საყვარელო“, ქორიძისა; 7) „გალიაში რომ გაგზარდე“, მისივე; 8) „ზამთარიო“, ბ. სარაჯევის; 9) „სიღობურდიანელა“, მისივე, — ამისივეა შემდეგი ექვსი (10—15) სიმღერა: 10) „მშვიდობით, ძმაო!“, 11) „ფერსა ბნელს“... 12) მამითადი, 13) გვიბრძანე, 14) „გახსოვს ტურფავ“... 15) „მუშა ბოქულაძე“; 16) „ნუ სტირ“... დემონიდგან რუბინშტეინისა; 17) „ვაიმე, დედავ“... მალრადისა.

ამგვარად პირველ კონცერტისათვის 100-მდე სიმღერა შეკრიბა, შეადგინა პირველი ქართული გუნდი, მაგრამ რატილმა კონცერტის გამართვა 1885-ისთვის ვერ მოასწრო: გუნდი ჯერ კიდევ მოუმზადებელია, ასეთ პირობებში საზოგადოების წინ ვერ გამოვიყვანო და მხოლოდ წლის თავზე, ე. ი. 1886 წ. გიორგობისთვის 15-ისათვის გადასწყდა პირველი კონცერტის გამართვა.

აი, რას სწერდა ამ პირველი კონცერტის გამართვამდე გაზ. „ივერია“ (1886 წ. ნოემბრის 13, № 246):

„შაბათს, 15 ნოემბერს არწრუნისეულ თეატრში ქართული კონცერტი იქნება გამართული. ქართული ხორო, რომელიც იმღერებს ამ კონცერტზე სხვადასხვა ქართულს ხმებს, შეუდგენია თავის მეცადი-

*) „Летопись Грузинского хора Агниашвили“. — ამავე ხელნაწერშია მოთავსებული გუნდის ხარჯი „Расход“. აღ მირიანაშვილის წერილობითი მოწმობით, ეს „Летопись“ ლ. აღნიაშვილს გადაუწერიანებია ერთ-ერთ შეგირდისათვის, ხოლო ანგარიში თვით ლ. აღნიაშვილის ხელით არის დაწერილი.

წეობითა და მხნეობით ბ-ნს ვლ. აღნიაშვილს. ბ-ნი აღნიაშვილი მასწავლებელია ტფილისის კათოლიკეთა სკოლისა. ამ აღნიაშვილს შეუკრებია ყმაწვილნი კაცნი და ერთის მუსიკის მცოდნესათვის, სახელდობრ, ბ-ნის რატილისათვის უთხოვნია, ხელმძღვანელობა გაუწიეო, ასწავლე ქართული ხმები, რომელიც უკვე ნოტებზეა გადაღებულიო და რა ხმაც არ არის ნოტებზე, ათქმევინე მცოდნეთა და თვით თქვენ გადიღეთ მერე ნოტებზე და დაასწავლეთ ის ხმებიცაო. ხოროს დაუწყვია სიარული რატილთან და სწავლა ქართულის ხმებისა. ამბობენ, რომ უკვე წელიწადზე მეტია, რაც ეს საქმე იქმნა დაწყობილიო. ხოროს თურმე კარგად აქვს შესწავლილი ზოგიერთი მეტად სასიამოვნო და ძნელად სათქმელი ქართული სიმღერები, როგორც მაგალითად, გურული „ოდელია“, „კუჩხა ბედნიერა“ და სხ. ხორო იტყვის თურმე აგრედვე ერთს ძველს სიმღერას: „წაიყვანეს თამარ ქალი“ და თითო-ოროლა ევროპიულს ხმებსაცაო.

ვისურვებთ, რომ ქართული საზოგადოება ბლომად დასწრებოდეს ამ კონცერტს და ამით გაემხნევენინოს ამ მეტად სასარგებლო საქმის დაწყებნი და მოთავენი“.

კონცერტის განცხადება ასეთი იყო: *)

*) „ივერია“ 1886 წ. № 248, ნოემბრის 15, შაბათი.

ქართული თეატრი

დღეს, 15 ბიოგრაფისტვის

ქართული ხორო

აღნიშვილისა გამართავს პირველად

კონცერტს

არტისტი ი. ი. რატილის ლოტბარობით

ყველა სიმღერები ხოროს ნოტებითა აქვს შესწავლილი
დასაწყისი 7^{1/2} საათზე.

დანიშნულ დღეს კონცერტი გაიმართა. აი, როგორ აღვიწერს გაზეთი „ივერია“ მსმენელების მიერ კონცერტზე მიღებულ შთაბეჭდილებებს:

„დამსწრე საზოგადოების აღტაცებას საზღვარი არა ჰქონდა. ვაშას ძახილით და ტაშისკვრით ყურთა სმენა აღარ იყო. საზოგადოება დაბრუნდა სახლში სრულიად კმაყოფილი ღ დაიმედებულო, რომ მკვდრეთით აღადგინეს ის დამარხული კილო-სიმღერები, რომელიც სამუდამოდ უნდა შთაენთქა ჟამთა ვითარებას“.*)

„ივერია“-მ ამ კონცერტს ორი დიდი აღფრთოვანებული შინაარსის მეთაური უძღვნა. აი, რას სწერს ამ კონცერტის შესახებ:

„ის მუსიკის მცოდნე კაცნი, რომელნიც დღეს მიუზიღნია ქართულის სიმღერების სიკეთეს და სიტკბოებას, ბევრს ღირსებას ჰპოულობენ ღ ბევრსაც

*) „ივერია“, 1904 წ. № 90.

მეცადინეობენ გადიღონ ნოტებზედ საყოველთაო საცნობელად. ამ მხრით, თვითონ ჩვენი ყმაწვილი კაცებიც ჰშრომობენ და აი ამ შრომის ნაყოფი დიდის სიამოვნებით გავიგონეთ ჩვენის ყურით შაბათს 15-ს ნოემბერს. ქართულმა ხორომ,—თუ არა ვცდებით ოცი, ოცდაათი კაცი იქნებოდა—ბ-ნ რატილის ლოტბარობით იგალობა თეატრში თერთმეტამდე სხვათა შორის ქართული საერო სიმღერები, ნოტებზედ გადაღებული. ხალხი საკმაოდ ბლომად დაესწრო და სიამოვნებით კი არა, აღტაცებით დაჰხვდა და მიეგება ამ ახალს და სასიამოვნო ამბავს. თუმცა ვერ ვიტყვით, რომ ყველა ქართული ხმები კარგად იყო გადაღებული, მაგრამ მაინც კიდევ ჩვენ მიერ ქება და დიდება ეკუთვნით ამ საქმის დამწყობთა. იგი ნაკლულოვანება, რომელიც ყოველს ახალ საქმეს აუცილებლად მოსდევს ხოლმე, და რომელიც აქ ვახსენეთ, უკეთესის სურვილით მოგვივიდა და არა წუნის დასადებად. ამისთანა საქმეში თვითონ წუნიც-კი უნდა ჰმდუმარებდეს, იმიტომ რომ თვითონ საქმე ქველმოქმედებაა თავით თვისით. სწორედ ამ გრძნობითაც დაჰხვდა ჩვენი საზოგადოება ამ მშვენიერ საქმეს და ამ გრძნობითვე გამოვიდა თეატრიდამ. დიდი მადლობა გვმართებს ბ-ნ აღნიაშვილისა, რომელმაც ეს მართლა სახელოვანი საქმე იკისრა... არა ნაკლებ მადლობის ღირსია ბ-ნი რატილი, ეგ უცხო კაცი, რომელმაც მოამზადა და გასწურთნა იგი ხორო. მადლობელმა საზოგადოებამ იქავ თეატრში მოაგროვა ფული და საჩუქარი მიართვა ბ-ნ რატილს. ძახილს და ტაშისცემას ბოლო არა ჰქონდა. სასურველია,

რომ ამ დიდად სასიამოვნო საქმემ ხშირად გვასიამოვნოს ხოლმე ისე, როგორც შაბათს საღამოს გვასიამოვნა.

ნუ თუ კარგი არ იქმნებოდა, რომ ჩვენმა დრამატიკულმა დასმა ეს ახალი საქმე, ხოროთი გალობა ქართულის ხმებისა, ზედ გადააბას წარმოდგენებსა! ეს აზრი და სურვილი ბევრმა გამოსთქვა თვით თეატრშივე და ჩვენც სხვასთან ერთად გვგონია, რომ ეს ორი საქმე ერთმანეთს უშველის ამრავალფეროს სიამოვნება და მაშასადამე, თეატრში მოსიარულე საზოგადოებაც ამრავლოს და ბლომად მოიწვიოს. ეს გაერთება ორის ერთგვარად სასურველ და სანატრელ სიამოვნებისა ერთსაც ახეირებს და მეორესაც, როცა ორივე დაძმურად ერთად მოწვეულ იქმნებიან ჩვენდა გასართობად*)“.

იმავე 1886 წ. 26 დეკემბერს გაიმართა მეორე კონცერტი. ამ კონცერტსაც იგივე „ივერია“ (1886 წ. № 281) საუკეთესოდ იხსენებს.

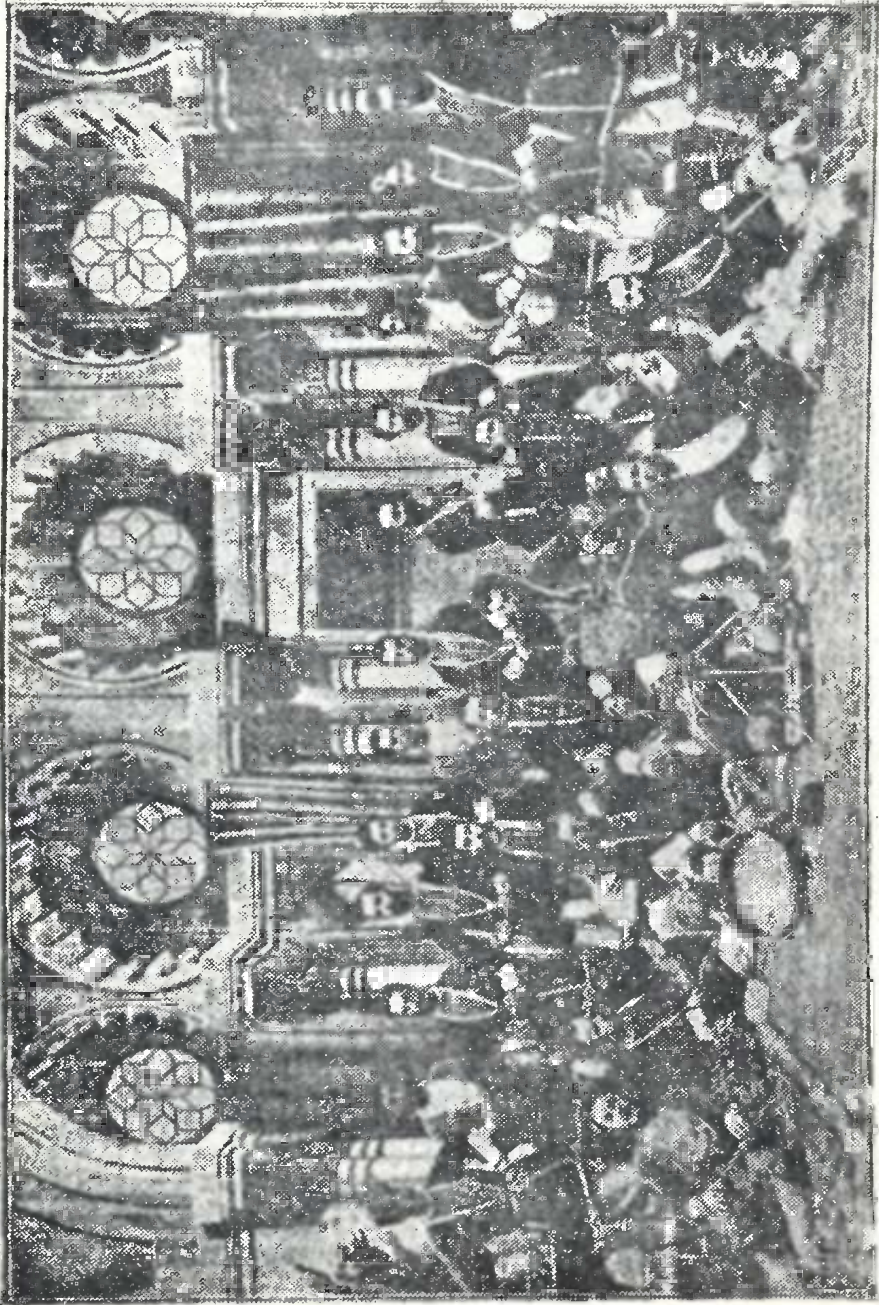
გუნდის რეპეტიციები იმართებოდა ლადო აღნიაშვილის ბინაზე.

ვისგან შესდგებოდა გუნდი?—

პირველი ტენორები: ლეო ცისკარიშვილი, ტატო ფეიქრიშვილი, გიორგი ჩაგუნავა, კორნელი მალრაძე, ნიკოლოზ ჩახნავეი, იოსებ (ია) კარგარეთელი, ვასო ბაგრატიონი, კოტე დვალი;

მეორე ტენორები: სერგო მამალაძე, სიკო (სიმონ) აღნიაშვილი, გრიგოლ ჭკუასელი, კოტე კუხიანიძე, ალექსა მათურელი, როსტომ ჩიკვაიძე, ბოლოტოვი,

*) „ივერია“ 1886 წ. № 250 და 251.

ლადო აღნიაშვილის პირველი გუნდი, დაარსებული 1885 წ.

პირველი ბასები: სანდრო გოცირიძე, საშა ბერიძე, ბასილაშვილი, მათე იანქოშვილი, მიხეილ ავალიანი მოსე კაპანაძე, სოსო ჩიჯავაძე, ექვთიმე ბურჯანაძე.

მეორე ბასები: ნიკოლოზ წინამძღვრიშვილი, წიკლაური, ევსევი ბაბილუა, ჩიჩუა, კლიმენტი ჭანტურია, იოსებ ჩირაკაძე, აპოლონ გოდერძიშვილი, ლავრენტი მათიკაშვილი, დავით გაგუნოვი*).

როგორც უკვე ითქვა, საზოგადოება დიდის აღტაცებით შეხვდა ამ პირველ ქართულ გუნდს, მაგრამ მას, (გუნდს) იმოდენა შემოსავალი მაინც არ ჰქონდა, რომ აუცილებელი ხარჯები დაეფარა, რის გამოც ვალი ვალზე ედებოდა. გუნდმა გამოსცა ი. ი. რატილის მიერ ნოტებზე გადაღებული „ალილო“ (შიგნით კახეთის კილო), რომლის მხოლოდ 5 თუ 7 ცალი გაიყიდა (სულ დაიბეჭდა 240), დანარჩენი აღნიაშვილის ბინაზე გაჩენილმა ცეცხლმა შთანქა და მით გადარჩა ლპობას; ასე, რომ გამოცემებით გუნდი წელს ვერ გაიმართავდა. გუნდს არც იმდენი საშუალება ჰქონდა, რომ, ჩვეულებრივ, სხვა და სხვა კუთხიდან ძველი მომღერლები გამოეწვივნა, რეპერტუარი ახალ-ახალი სიმღერებით გაემდიდრებინა. მეორე მხრივ-კი რატილს, კერძო გაკვეთილები მოემატა და გუნდის მზადებას შესაფერ კურადლებას ველარ აქცევდა. ამას დაერთო გუნდის მონაწილეთა შორის შუღლიც. მაგრამ ლადომ ეს შუღლიანიობა შეანელა, ლოტ-

*) ვსარგებლობ გუნდის მატინანთი (Летопись груз. хора Агниашвили), რომელიც მოთავსებულია ზელნაწერ რვეულში „ლადო აღნიაშვილის ქართველ მომღერალთა პირველი გუნდი და მისი ისტორი 1855—1889 წ.“ ეს ზელნაწერი გადმომცა მასწავლებელ-მწერალმა ალ. მირიანაშვილმა 1914 წ., (როდესაც განვიზრახე ქართული სათეატრო მუზეუმის დაარსება და საამისო მასალების შეკრებას შევუდექი).

ბარად მოიწვია (1887—88 წ.წ.) მელიტონ ბალანჩივაძე, რომელმაც გუნდის დავალებით რამდენიმე სიმღერა გადილო ნოტებზე (დიღმელ მომღერალ გლეხებისაგან), გრ. ორბელიანის „სადღეგრძელო“ მოამზადა ცხოველი სურათებით და, ი. რატილთან ერთად, კონცერტი გამართა. შემოსავალი იყო, მაგრამ ის ჩვეულებრივ ხარჯებს ვერ ფარავდა. გუნდი ისევ უკაპეიკოდ დარჩა. გუნდის ნივთიერი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად ლადომ ქართული ფეერიები შექმნა („ყარამანი“ და „ტარიელი“),—ვერც ამით ეშველა საქმეს: პირველი ფეერის („ყარამანი“-ს) წარმოდგენის მსვლელობის დროს სინათლე ჩაქრა, გაჭედილი თეატრი დაფრთხა (გამიგონია, ვითომც ეს ვილაც მეშურნეს ჩაედიხოს), თითქმის ყველამ ფული უკან მოიხზოვა; მეორედ უხეიროდ იყო დადგმული, მესამედ ხალხი ველარ მიიზიდა. დავალიანებამ ლოტბარტ გული გაუტეხა და საქმეც თითქოს ჩაიშალა, რომ სწორედ ამ ხანებში (1887 წ.) სტავროპოლში ვერაგულად მოჰკლეს ცნობილი მოღვაწე—დიმიტრი ყიფიანი, რომლის ცხედარიც ტფილისს ჩამოასვენეს. დ. ყიფიანის დაკრძალვისათვის საგალობლად გუნდი საუცხოოდ მოემზადა სემინარიის მასწავლებლის კონტრიძის ხელმძღვანელობით და გაუძღვა მიცვალებულს გალობით. ამის შემდეგ გუნდი მოიწვიეს მთავარმმართველის შერემეტიევის მეუღლის მიერ გამართულ საღამოზე. ამ ხანად გუნდში ზოგიერთ ზემოხსენებულთა გარდა მონაწილეობდნენ: ირ. ბაქრაძე, ზაქ. ფალიაშვილი, გრიგორიევი, ბეგიზაშვილი, სოლ. ანდრეევი, ჭკუასელი, ლაზარიშვილი, გედევანიშვილი, ცხომელიძე და მ. კაპანაძე.

გუნდს ჰქონდა შემთხვევა თავისი მიღწევები ეჩვენებინა სხვა უფლებამოსილ პირთათვისაც და დაეტკბო მათი

სმენა. ასე, მაგალითად, გუნდი გამოვიდა თავისი სიმღერე-
ბით რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე მე-III წინაშე,
რომელიც იმ ხანებში საქართველოში ჩამოვიდა.

ამ გზას იმიტომ მიმართა ლ. აღნიაშვილმა, რომ
უნდოდა გუნდისათვის სახელი შეექმნა და თანაც მატე-
რიალურად გაეუმჯობესებინა გუნდის მდგომარეობა. მაგ-
რამ არც ამ ცდამ უშველა საქმეს.

მეტად დამახასიათებელია, თუ როგორ «დააფასა»
გუნდი იმპერატორმა. ალექსანდრე მე-III მუსიკალური გე-
მოვნება და საერთო გონებრივი ავლა-დიდება საუკეთე-
სოდ გამოსკვივის ზემოხსენებულ «ქართული გუნდის მა-
ტიანე»-ში აღწერილ შემდეგი ფაქტიდან. იმპერატორმა
გუნდი, პირველ ყოვლისა, იმით დააფასა, რომ უბრძანა
მას, შენი სიმღერით ჩამიხშე ორკესტრის ხმოვანებაო.
«Здесь (в Сабадури), наотъѣзѣмъиа документъи, хору
пришлось петь от 9½ часов утра вплоть до 4 часов
пополудни, и настолько заслужили внимание их им-
ператорскихъ величествъ, что государь императоръ ве-
лел хору черезъ кн. Дондуков-Корсакова петь непре-
рывно и пениемъ своимъ предупредить каждое начи-
нание музыки и оркестра, при чемъ подъ конецъ обеда
ихъ императорское величество соизволило припевать
басса, когда хоръ пелъ мравалжамиэр, который такъ
очаровалъ всехъ высокопоставленныхъ гостей».*)

*) ორიგინალის დასაცავად, სტილი არ შეგვიცვლია. აი, თარ-
გმანიც:

„აქ (საბადურში) გუნდს შეუხვდა მღერა დილის 9½ საათიდან
შუადღის 4 საათამდე. მომღერლებმა იმდენად მიიპყრეს მათი იმპე-
რატორობითი უდიდებულესობათა ყურადღება, რომ მეფემ თავად
დონდუკოვ-კორსაკოვის პირით გასცა განკარგულება, გუნდს განუწ-
ყვეტილვ ემღერა და თავის სიმღერით მუსიკისა და ორკესტრისა-
თვის არ მიეცა დაკვრის საშუალება. ამასთანავე, ბოლ. ჯ. მისმა იმ-
პერატორობითი უდიდებულესობამ კეთილ ინება ბანი ეთქვა, როცა
ხორო მღეროდა მრავალჯამიერს, რომელმაც ასე მოხიბლა ყველა
წარჩინებული სტუმარი“.

ი. რატილი მალე საბოლოოდ ჩამოშორდა გუნდს. ის ნაწყენი იყო იმით, რომ ქართველმა თავად-აზნაურობამ არ დაუშვა გუნდის ლოტბარად როგორც არაქართველი. რატილი ყოველნაირად უშლიდა ხელს გუნდს (შექმნა საკუთარი გუნდი და სხვ.). გუნდის ხელმძღვანელად მოწვეულ იქნა ალ. ბერიძე, რომელმაც სრულიად უფასოდ იკისრა გუნდის ხელმძღვანელობა. იყო აგრეთვე ქალთა გუნდის შედგენის ცდა. ასეთი გუნდი კიდევაც შესდგა, მან ერთი კონცერტიც გამართა, მაგრამ მხოლოდ ამით ამოიწურა მთელი მისი საქმიანობა: შუღლისა და ინტრიგების წყალობით ქალთა გუნდი დაიშალა.

მამაკაცთა გუნდს კი ემატებოდა ახალი ძალები. ზემოხსენებულთა გარდა გუნდში შევიდნენ: ვანო კვალიაშვილი, დავით გამყრელიძე, კ. კუხიანიძე, სოსო ფალავანდიშვილი, იოსებ ბაქრაძე, ალექსოპოლსკი, მოლჩანოვი, ედ. ყარაშვილი, მ. ნათაძე და ახვლედიანი.

თუ რამდენად ფაქიზად ეპყრობოდნენ თავიანთ საქმეს გუნდის მონაწილენი, ნათლად სჩანს ქვემოლმოყვანილი ხელშეკრულების ტექსტიდან. მომყავს ნაწყვეტი:

ქართული გუნდის პირობა *).

საქმის სიმტკიცისა და უჯერმაჯერო უკმაყოფილების თავიდან აცილებისათვის გუნდმა დასდო ურთიერთ შორის ესე პირობითი წერილი:

1889 წ. ენკენისთვის 4-ს, ჩვენ ქვემოთ ხელის მომწერთ გადავსწყვიტეთ, საერთო ძალღონით გა-

*) დაწერილია რუსულად და ეწოდება: „Условие Грузинского хора“. როგორც ეს, ისე სხვა ხელნაწერები, მასალები, აღზნაშვილის მიერ სპარსეთში გადაღებული სურათები და სხვ მუხნუმს გადაეცა. ავტ.

ვუძღვეთ აღნიაშვილის ქართულ გუნდს შემდეგ დებულებათა საფუძვლებზე:

1) გუნდმა უნდა იარსებოს აღნიაშვილის ფირმით როგორც დაარსებიდანვე იყო;

2) ამ ვალდებულებებზე ხელის მომწერთა გარდა გუნდში ბავშვებიც უნდა მონაწილეობდენ, ე. ი. გუნდს საბავშვო ხმებიც უნდა ჰქონდეს;

3) ყოველი ჩვენგანი მოვალეა, კვირაში ორი საათი შესწიროს ამ საქმეს საკონცერტო კვირეულის გარდა, როცა რეპეტიციებისათვის საჭირო დრო შეიძლება უმაღლესად გაიზარდოს;

4) ყველა რეპეტიციას თვითთელი ჩვენგანი გამოუკლებლივ უნდა დაესწროს ხოლმე;

5) ყველა ჩვენგანი ვმუშაობთ საქმის სიყვარულისათვის, პრინციპისთვის, და ამისათვის აღნიაშვილისაგან არავითარნივითიერ ჯილდოს არ მოვითხოვთ;

6) გუნდში ვისიმე მიღება ანუ დათხოვნა გუნდის საქმეა;

7) გუნდის ახალი წევრი ამ დებულებას უნდა დაემორჩილოს.

8) გუნდი ნიშნავს სამეცადინო დღესა და საათს;

9) ყველა ჩვენგანი ერთნაირად ზრუნავს რეპერტუარის გასამდიდრებლად, ხოლო თუ გუნდი ახალ კილოებს ვერ მოიძიებს, აღნიაშვილი მოვალეა სიმღერა-გალობის მცოდნენი გამოიწვიოს ანუ სხვა რაიმე გზით მოიძიოს გუნდისათვის საჭირო ახალი კილო-სიმღერები, ამასთანავე ყველა ეს ახალი და ძველი სიმღერები ნოტებზე უნდა იქმნეს გადაღებულნი;

10) გუნდის რეპერტუარში, აგრეთვე საკონცერტო ნომრებში შეტანილი უნდა იქნეს ყველა ქართული კილო — იმერული, ქართლური ანუ საქართველოს სხვა მხრის, კუთხობრიობის განურჩევლად, საჭიროა აგრეთვე ევროპიული სიმღერები;

11) აღნიაშვილის მოვალეობაა გუნდს ტანისამოსი უშოვოს ხოლმე საკონცერტოთ და საერთოდ ნივთიერი საშუალებანი აღმოუჩინოს;

12) საკონცერტო დღეს აღნიაშვილი ნიშნავს. ამ დღისათვის დამხმარედ ეძლევა გუნდიდან ორი მოწინავე;

13) ყოველ წვრიმალ ხარჯებს აღნიაშვილი თავის შეხედულებისამებრ ეწევა, სხვილს — გუნდის დაკითხვით;

14) შემოსავალი ხმარდება გუნდის საზოგადო საჭიროებას, შენახული უნდა იქნეს სხვა წამოწყებათათვის ანუ ამხანაგთა შორის იყოფა, ყოველივე ეს გუნდის შეხედულებისაგან არის დამოკიდებული;

15) გუნდის ლოტბარად მოწვეულია ალ. ოვ. ბერიძე, რომელიც გუნდს ემსახურება სრულიად უფასოდ (როგორც გუნდის სხვა წევრნი), რომელსაც ყველა ჩვენგანი ვემორჩილებით რეპეტიციების და კონცერტის დროს;

16) თვითეული ჩვენგანი მოვალეა წმინდათ აღასრულოს ამა პირობის ყოველი მუხლი;

17) ამ დებულებას ვადა გრძელდება მხოლოდ ერთ სამოსწავლო წლამდე (1889 წ. ენკენისთვის 4-დან 1890 წ. ივნისის 10-დე), მაგრამ საერთო სურვილით შეიძლება გაგრძელდეს;

18) ამა ხელშეკრულების ერთი პირი გუნდს აქვს, მეორე—აღნიაშვილს.

შენიშვნა: აღნიაშვილის თაოსნობითვე შექმნილ „ქართული ორკესტრის“ უპირატესობა ამავე ამხანაგობას ეკუთვნის“.*)

რა არის ეს «ქართული ორკესტრი»? — როგორც ერთი ნაბეჭდი წყაროდან**) სჩანს, ლადო აღნიაშვილმა 1888 წ. დაარსა «ახალი ქართული ნაციონალური ორკესტრი». ეს ორკესტრი, ამბობს ლ. აღნიაშვილი: „შემდგარია 13 სხვადასხვაგვარი ქართული დასაკრავებიდგან, რომლებსაც დაუკრავს 25 კაცი. დასაკრავი იარაღები უკვე შექმნილია, მასწავლებლები დაქირავებული და რეპეტიციებიც დაწყებულია“-ო.

ეს სასახელო საქმე ვერ განხორციელდა უფულობის გამო. ლადოს კი რამდენად დიდი იდეალები ჰქონდა, იმდენად, შედარებით, ნაკლები ნივთიერი საშუალებანი.

მიუხედავად მრავალი დაბრკოლებისა, ლ. აღნიაშვილის გუნდმა ისეთი სახელი მოიპოვა, რომ გადასწყვიტა,

*) ხელს აწერენ: ერ. პარკაძე, ა. ბასილაშვილი, ლ. ცისკარაშვილი, ფალავანდიშვილი, კ. ჭანტურაია, ა. გოცირიძე, ი. კვალიაშვილი, პლ. წვიმაძე, ილ. სუხიშვილი, გ. წიკლაური, კ. მალრაძე, კ. რჩეულოვი, კ. დვალი, ვ. გაგუნაშვილი, ალ. ბერიძე, ვლ. აღნიაშვილი, კ. კუხიანიძე, თავ. კ. ბებუთოვი, ს. აღნიაშვილი, დ. ეპიტოვი, კაპანაძე, თავ. ვ. ბაგრატიონ-დავიდოვი, რ. ჩიკვაიძე, ა. ცალქალამანიძე, ი. მარკოზოვი, ვ. მათურელი, ი. ჯავროვი, გ. პეტრიევი, ეს. ფეიქრიშვილი:—გუნდის წევრები იყვნენ აგრეთვე: მიხ. მაჩაბელი, ნიკ. კახიშვილი, ლ. კობახიძე, ლ. წერეთელი, ექ. ბურჯანაძე, მიხ. ნატრაძე, ლ. ბეჟანოვი, დ. ქურხული. ალ. ჯალიაშვილი.

**) „ტარიელი“, ტფ. 1888 წ. წინასიტყვაობა—„მკითხველები-სადში“.

რუსეთი და ევროპა შემოეწლო. *) ამ მიზნის განხორციელებისათვის საჭირო იყო ნივთიერი შეძლება, რაიც გუნდს არ მოეპოვებოდა. ლადო აღნიაშვილმა დახმარებისათვის საზოგადოებას შემდეგი საგანგებო მოწოდებით მიმართა:

«შ ე მ წ ი რ ვ ე ლ თ ა დ მ ი **)

წელს ოთხი წელიწადი შესრულდა მას აქეთ, რაც პირველი ქართველ მომღერალთ გუნდი დაარსდა საქართველოში. ამ ოთხი წლის განმავლობაში მან გამართა 12 კონცერტი, რომელთაგან ხუთი გამართა ტფილისს, ოთხი ქუთაისს, ორი გორს და ერთიც ბათუმს. ამ თორმეტ კონცერტზე მან იმღერა 130 სხვადასხვაგვარი სიმღერა საკუთარი თავისის მეცადინეობით შეძენილი, რომელთა შორის 98 სულ ქართული ხმებია და გარდა ათი სიმღერისა სულ ნოტებზე გადაღებული და დასაბეჭდათ დამზადებულია. სიმღერები მოკრებილია საქართველოს ყოველი კუთხიდან: ქართლ-კახეთიდან, აფხაზეთიდან, რაჭიდან და მთიულეთიდან. ეს ჩვენ მიერ შეკრებილი სიმღერები, რასაკვირველია, არც მეოცედ ნაწილს შეადგენს იმ ქართული სიმღერისას...

ამ კონცერტების წყალობით ქართულმა სიმღერამ მაგრად მოიღვა ფეხი ჩვენ საზოგადოებაში...“

*) გუნდი რუსეთსა და უცხოეთში სამოგზაუროდ დიდის ამბით ემზადებოდა. ამ საგნის შესახებ პატ. პეტ მირიანაშვილმა გვიამბო: პარიზიდან რომ დავბრუნდი, ამ დროს ლადო აღნიაშვილის გუნდი შემდგარი იყო და უცხოეთში აპირებდა გამგზავრებას. აღნიაშვილმა მიმიწვია ფრანგული ენის მასწავლებლად... ა ვ ტ.

***) ცალკე დაბეჭდილი შემდეგის სათაურით: „ხელმოსაწერი ფურცელი სია. № აღნიაშვილის ქართველ მომღერალთა გუნდის სასარგებლოდ 1889 წ. მარტს“.

შემდეგ მოწოდებაში ნათქვამია, რომ გუნდმა დაისახა მეტად საპასუხისმგებლო და დიდი ამოცანა: რუსეთსა და ევროპაში მოგზაურობა ქართული მუსიკის პოპულარიზაციის მიზნით—გუნდს არა აქვს საამისო მატერიალური შესაძლებლობა. ამიტომ მოწოდებაში სთხოვენ ამ საქმის წარმატებით დაინტერესებულ პირთ: მოგვიწერეთ ხელი.

„წარმოდგენილ სიაზე, რომლითაც ეგვე შეწირულება დაუბრუნდებათ ნახევარი წლის შემდეგ ანუ თვით შემწირველთავე ღ ანუ მათის სურვილისამებრ გადაეცემის ქართველთა შორის რომელიმე საქველმოქმედო დაწესებულებას. აღნიაშვილი“.

ლადო აღნიაშვილის მოწოდების ეს ხმები განიბნა უშედგოდ,—იგი დარჩა «ხმად მლაღადებელისა»...

საზოგადოებრივი აზრი და თვითმოქმედება იმდენად მოდუნებული იყო, რომ გუნდის მოწოდებამ მიზანს ვერ მიაღწია. ამ გარემოებას ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ ქართული გუნდის მესვეურობა სხვებსაც მოსწყურდათ ანგარებით ანუ სხვა ანგარიშით,—თავთავისი გუნდები შეადგინეს, მით უფრო,—გზა უკვე გაკვალული იყო. ლადო აღნიაშვილმა გული მაინც არ გაიტეხა: მან თავისი მთავარი მიზანი შეასრულა—ხალხური სიმღერების აღდგენა-დამუშავების საქმეს მტკიცე საძირკველი ჩაუყარა.

მისი წყალობით ჩვენს ხალხში თითქმის ორასამდე სიმღერა აღსდგა. ძველი სასიმღერო კილოები მხოლოდ საქართველოს მიყრუებულ სოფლებში იყო დაცული მოხუც მომღერალთა ხსოვნაში, რომელთა წყალობით, როგორც უკვე ზემორე ვსთქვით, ლადომ ნოტებზე გადააღებინა, გაავრცელა.

თეატრი

ლადო აღნიაშვილი თეატრის საქმეში უშუალოდ არ ერეოდა; თუმცა „ივერია“-მ მისი გუნდის პირველი კონცერტის გამართვის შემდეგ სთქვა: კარგი იქნება ქართული გუნდი და ღრამა ერთი მეორეს დაუკავშირდესო, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა: ეს ორი დიდი კულტურული საქმიანობა ცალკე-ცალკე სწარმოებდა. მიუხედავად ამისა, ლადომ მაინც სცადა თეატრში ახალი ელფერის შეტანა. ეს იყო ქართული ფეერია, ეგრედწოდებული სანახაობის თეატრის მინაგვარი, რომელსაც მეტადრე დადგმის მხრივ დიდი ყურადღება მიექცა მხოლოდ დღეს, მეოცე საუკუნის პირველ მეოცხედში, ლადოს მიერ დაწყებულ საქმიდან 30 წ. შემდეგ.

ლადომ დასწერა ორი ქართული ფეერია, ქართულ თქმულება-ზღაპრებსა და სპარსულიდან გადმოქართულებულ ამბებზე აგებული: „ყარამანი“ ღე „ტარიელი“, 3 მოქ. და 8 სურ. ეს უკანასკნელი ლადომ ცალკე წიგნაკად გამოსცა (1888), რომლის წინასიტყვაობაში (მკითხველისადმი) სწერს:

„რადგან ეს ახალი ფეერია რამდენიმე სრულიად სხვადასხვა ზღაპრების სხვადასხვა ამონაგლეჯი ადგილებიდან არის შემდგარი; რადგან ყოველივე ამისი სურათი სწარმოებს სრულიად სხვადასხვა ადგილსა; რადგან ბევრი მონაწილე ხალხია საჭირო ამის დადგმაში; რადგან ბევრგვარი გარდაქმნა და გარდაქცევა საჭირო ამ ფეერიაში და რადგან ყოველივე ეს, ცოტად თუ ბევრად, უფრო ძნელ გასაგებადა ჰხდის თვით ფეერიას, ამისათვის ჩვენ განვიზრახეთ პროგრამის მაგიერ ამ შემოკლებელი შინაარსის

დაბეჭდვინება, რომ მით უფრო ადვილი ყოფილიყო მისი თავიდან ბოლომდის თვალყურის გადევნება. იმედი გვაქვს, ჩვენი მარად პატივცემული საზოგადოება, რომელიც ყოველივე ჩვენ მიერ დაწყობილ საქმეს მხურვალედ ეჭიდება, არც ეხლა, ამ ჯერად დაგვტოვებს უყურადღებოდ, მით უმეტეს რო ეს წარმოდგენა საქველმოქმედოდ არის დანიშნული: სრული მისი ნაღდი შემოსავალი გადადებულია ჩვენ მიერ ახლად დაარსებული ნაციონალური ორკესტრის სასარგებლოდ“ და სხ.

ეს ფერია პირველად დაიდგა 1888 წ. დეკემბრის 20-ს ალ. ბერიძისა და სხვა ახალგაზრდობის დახმარებით, მაგრამ ამ საღამოს ისეთი ყინვები იყო, რომ წარმოდგენას თითქმის არავინ დასწრებია და ამითი კიდევ უფრო დავალიანდა გუნდი. როგორც უკვე ვსთქვით, ასევე უშედეგოდ ჩაიარა პირველი ფერია „ყარამანი“ს სამჯერ დადგმამ.

ამ დასაწყისმაც ფრთა ვერ გაშალა, მით უმეტეს, რომ ამ საქმეში დახმარების მაგიერ, ლ. აღნიაშვილს უფრო ხელს უშლიდნენ: თითქო მასში მოქიშპესა ხედავდენ.

ფილოლოგია

მთელ მეცხრამეტე საუკუნის მანძილზე ქართული ენა ოფიციალურ და არაოფიციალურ საშუალებებით იღვენებოდა,—იგი შეფარებული იყო თეატრსა და მშრომელ მასებში.

ლადო აღნიაშვილმა დიდი ყურადღება მიაქცია ქართული ენის მეცნიერულად შესწავლას, რაიც გამოიხატა მის მიერ შედგენილ „უბის ლექსიკონი“-თ. *) ეს მხოლოდ

*) გამოსცა 1887 წ. ტფ., შეიცავს 47 გვ. დაბეჭდილია ფერად ნარევ სქელ ქაღალდზე.

შესავალი იყო მისი დიდი სალექსიკონო მუშაობისა. აი, რას გვეუბნება ავტორი „უბის ლექსიკონი“-ს წინასიტყვაობაში;

„შიგ კრელად ლაპარაკი რა საკადრისია: დაიწყობ რუსულად, ქართულზე გადახვალ, ქართულად დაიწყობ, რუსულზე გადაუხვევ. ხუთი წამი არ შეგიძლიან კაცს ლაპარაკში შერჩე და სულ წმინდა ქართული ილაპარაკო. ამისი წყალობით დღეს ჩვენი ენა გადაკეთდა...“

„აჰა, აი „უბის ლექსიკონი“, რომელიც მხოლოდ ამ განზრახვით არის შედგენილი. ეს ნამცეცა ლექსიკონი, რასაკვირველია, იმოდენა მასალას ვერ აღმოგიჩენს, რომ ყოველსავე ამგვარ შემთხვევაში დაგეხმაროს“...

„...უბის ლექსიკონში“ შეტანილია უფრო მომეტებულად ისეთი სიტყვები, რომლებიც შეწყნარებულა ჩვენის მწერლობისაგან და ანუ უკვე ცნობილია და მიღებული ჩვენის მოლექსიკონეთაგან, გარდა ორიოდე სიტყვისა.

1886 წ. მარტის 14-სა დღესა“.

დღევანდელის თვალსაზრისით, იქნება ვინმემ ამ ჰაწაწკინა ლექსიკონს შესაფერისი ყურადღება არ მიაქციოს, მაგრამ იმ დროს მას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

ამის შემდეგ დიდი ხანი არ გასულა და ჩვენს საზოგადოებაში დაიბადა დიდი ლექსიკონის შედგენის აზრი. ამ საგანზე, სხვათა შორის, რაფ. ერისთავმა ერთის თუ ორის წლის შემდეგ გაზ. „ივერიაში“-ში დაბეჭდა წერილი, რომლითაც დასახა გეგმა, თუ როგორის წესით უნდა შეიკრიბოს სიტყვები, რა წესით შესდგეს სრული ლექსიკონი *).

*) იხ. მისი წერილი: „აზრი სრულის რუსულ-ქართულის ლექსიკონის შედგენის თაობაზე“ (ივ. 1888 წ. № 144).

რამდენიმე დღის შემდეგ იმავე გაზ. „ივერია“-ში ა. ს-ი (ალ. ივ. სარაჯიშვილი) მეთაურ წერილში, გამოეხმაურა-რა რაფ. ერისთავის წერილს, სწერდა:

„ამასთანავე უნდა აღვნიშნოთ, ის სასიამოვნო ამბავიც, რომ ზოგიერთებს განუზრახავთ ქართულის ენის სხვადასხვა შტოების ლექსიკონების შედგენა. ამას წინად ჩვენს გაზეთში მოხსენებული იყო, რომ ბ-ნს თავისუფალ სვანს, სვანურის ზედმიწევნით მცოდნეს, შეუდგენია ქართულ-სვანური ლექსიკონიო დღევანდელის ნომრიდან მკითხველი შეიტყობს, რომ ბ-ნს მოსე ჯანაშვილს ინგილოური ლექსიკონი შეუდგენია... სასურველია, რომ ნაბიჯი თავისუფალის სვანისა და მ. ჯანაშვილისა პირველ ნაბიჯად არ დარჩეს და სხვებმაც მიჰბადონ იმათს მაგალითს და შეისწავლონ დანარჩენი შტოები ქართულის ენისა“*).

ლადო ამ გარემოებამ კიდევ უფრო გააფხიანა. მისი სალექსიკონო მუშაობა მარტო პატარა „უბის ლექსიკონი“-თ არ განსაზღვრულა. ეს მხოლოდ შესავალი იყო მისი საენათმეცნიერო მუშაობისა. სხვა საქმეთა შორის ამ სპეციალურ შეუჩერებელი მუშაობდა, როგორც შემდეგში გამოიკვამ: მასალებს აგროვებდა უფრო დიდი და სრული ლექსიკონის გამოსაცემად. პ. მირიანაშვილის საპასუხოდ დაბეჭდილ წერილში ლადო ამბობდა: **).

„მე ვადგენ უბის ლექსიკონს და ამას მოვუნდი სრული ოთხი თვე... ამ საქმისათვის დამჭირდა, რა-

*) იხ. „ივერია“ 1888 წ. № 152, — მეთაური. — ამავე ნომერშია (.ახ. ამბები) ცნობა, რომ მ. ჯანაშვილს შეუდგენია მოკლე ინგილოური ლექსიკონი.

**) „ივერია“ 1900 წ. № 91 — „პასუხად ბ-ნ პეტრე მირიანაშვილს ხალხური სიტყვების შეკრებაზე“.

საკვირველია, ყველა აწ არსებული ლექსიკონების ჩხრეკა-ძიება თავიდან ბოლომდე... დღეს იქნება ჩემსავით არავინ იცოდეს მათი ავი და კარგი, მათი ღირსება და ნაკლულოვანება“-ო.

ლადოს ასეთი განცხადება იმ დროს ზოგიერთებს სასაცილოდ მოეჩვენათ; ლადომ მაინც დაიწყო დიდი ლექსიკონის შედგენა და ერთი ფორმა დაბეჭდა კიდევ (გრ. ჩარკვიანის სტამბაში). ლადო დღე და ღამ შეუჩერებლივ მუშაობდა, მრავალ წიგნებითა და გამოცემებით გართული, რომ დაწყებული საქმე წარმატებით დაეგვირგვინებინა, მაგრამ იმედები გაუცრუვდა...

გამომცემლობა

80—90-იან წლების მიწურულს ჩვენში საგამომცემლო საქმეს თითო-ოროლა კერძო პირი აწარმოებდა, უმთავრესად ზ. ჭიჭინაძე და გრ. ჩარკვიანი, ბოლოს „ქ. შ. წ. კ. მ. ს.“.

ეს ის დრო იყო, როცა ქართულ წიგნს ჯერ კიდევ ბაზარი არ ჰქონდა მოპოვებული, საგამომცემლო საქმეში ერთი გარკვეული ხაზი, გარკვეული გეგმა არ არსებობდა: ბეჭდავდნენ რაც მოხვდებოდათ და როგორც შეეძლოთ.

ზაქ. ჭიჭინაძემ და გრ. ჩარკვიანმა დიდი ჯაჰან-წყვეტით თითქმის 15—20 წელიწადი (90-იან წლებამდე) აწარმოეს წიგნების საგამომცემლო საქმე. ამ დროს დაიბადა ახრი „ქართველთა წიგნების გამომცემელ ამხ-ბის“ დაარსებისა, რომლის ერთი მესვეურთაგანი ლადო აღნიაშვილიც იყო.

საჭიროა აქვე მოვიხსენიოთ, რომ ვიდრე ლადო, სხვებთან ერთად, ამ საქმეს ჩაუდგებოდა სათავეში, ის

უახლოეს მონაწილეობას იღებდა საყმაწვილო ჟურნალ „ნობათი“-ს (1883—84 წ.წ.?) გამომცემლობაში: იგი იყო სარედაქციო კოლეგიის წევრი სამსონ ინასარიძესა და ალ. მირიანაშვილთან ერთად, —ოფიციალ რედაქტორად ირიცხებოდა ანდრია სოლ. ლულაძე, რომელსაც უფრო ენდობოდა მთავრობა. ჟურნალი წრის თაოსნობით გამოდიოდა, ზემოხსენებულ პირთა გარდა ამ წრის წევრები იყვნენ: ალ. გიორ. ჯაბადარი და ვასილ ილ. რცხილაძე*).

„ქართველთა წიგნების გამომცემელ ამხ-ბა“-ს საძირკველი ჩაეყარა 1887 წ. მისი პირველი დამაარსებელი იყვნენ (ანბანთა რიგზე): ვლად. აღნიაშვილი, დავით გაგლოევი, ნ. ზედგინიძე, სამ. ინასარიძე, რ. ფანცხავა (ხომლელი), გრ. ჩარკვიანი და ალ. ჯაბადარი (თავმჯდომარე გამგეობისა). თვითეული მათგანი ცალკე იყო პასუხისმგებელი ყველა გადასახადისა და ფულიც ყველას თანასწორად უნდა გადაეხადნა. პაი ღირდა 50 მან. ამხანაგობის გასაფართოებლად, ე. ი. წევრების მისაზიდავად საჭირო იყო, რომ ყველა წევრს არ დაკისრებოდა პასუხისმგებლობა, ასეთ წესს ყველა გაუბრბოდა: ფული დაგედებათ და ჩვენ გვაზღვევინებთო. ამიტომ, საქმის გაფართოებისათვის, გადასწყვიტეს ამხანაგობის ნდობაზე დაყრდნობა და 1894 წლ. მაისის 31 შესდგა „ქართველთა გამომცემელი ამხანაგობა, ალექსანდრე გიორგის-ძე ჯაბადარი და ამხ.“, რომლის ყოველგვარი პასუხისმგებლობა დაეკისრა მხოლოდ ფირმის წარმომადგენელ — თავმჯდომარეს ალ. გიორ. ჯაბადარს, პაი იგივე (50 მ.) დარჩა.

*) ამავე ხანებში სომხებმაც გამოსცეს ასეთივე ჟურნალი „აღბიურ“ (წყარო). ორივე გამოცემას სარჩულად ედვა საერთო მიზანი — ქართველ-სომხთა ურთიერთობის განმტკიცება, მაგრამ ეს აზრი ჩაიფუშა.

ამხანაგობის მიზანი იყო წიგნაკების, წიგნაკების, ჟურნალ-გაზეთების და სხვ. გამოცემა განსაკუთრებით ქართულ ენაზე. ამ საამხანაგო ხელშეკრულების ძალით:

§ 4. „ყოველი წევრი ამხანაგობისა პასუხისმგებელია მხოლოდ თავის შეტანილი ფულით.

§ 6. ამხანაგთა საზოგადო ყრილობის ნება დართვით პაი შეიძლება გარდაეცეს სხვას კანონიერის ზედწარწერით და დამტკიცებით. პაის მფლობელის გარდაცვალების შემდეგ ამხანაგად მიიღების კანონიერად აღიარებული მემკვიდრე.

§ 22. შენიშვნა: ამხანაგობის წევრთ არა აქვთ უფლება მოითხოვონ შეტანილი თანხის დაბრუნება საქმეების სრულიად მოსპობამდის“.

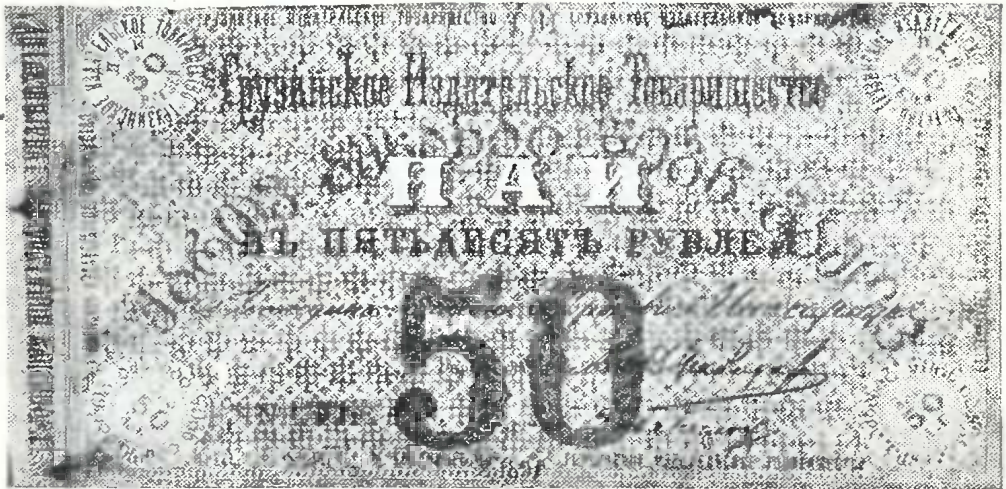
როგორც ზევით აღვნიშნეთ, ამხანაგობამ ქართული მწიგნობრობის აღორძინებას დიდი სამსახური გაუწია, საკმაოა მოვიხსენიოთ გაზ. „ცნობის ფურცელი“-ს სურათებიან დამატებითურთ (საქართველოში პირველი) და ჟურ. „მოამბე“-ს გამოცემა.

1917 წ. იანვარში, სტამბა ა/კ. რკინისგზის სამმართველოს გადაეცა და „ქართ. წიგნების გამომცემელი ამხ.“ საგამომცემლო საქმე დროებით შეჩერდა. *)

ამხანაგობამ ტფილისში გახსნა პატარა წიგნის მაღაზია, რომლის გამგებლადაც პირველ ხანად გრ. ჩარკვიანი იყო მოწვეული, მოაწყო საკუთარი სტამბა (ი. მანსვეტოვისაგან შეძენილი) ღ მოკლე ხნის განმავლობაში იმ დროისათვის არაჩვეულებრივი სახის გამომცემლობა გააჩადა: გამოცემის ტექნიკაში ნამდვილი რევოლუცია მოახდინა,—ისე ლამაზად გამოცემული წიგნი (თუ მხედ-

*) ცნობები ამხანაგობის საქმიანობის შესახებ გადმომცა ალ. გიორ. ჯაბადარმა, რისთვისაც მადლობას ვუძღვნი. ავტ.

ველობაში არ მივიღებთ გ. ქართველიშვილის მიერ გამოცემულ დიდ „ვეფხის ტყაოსანს“), მანამდე იშვიათი იყო, ამხანაგობამ გამოსცა, სხვათა შორის, იოსებ დავითაშვილის ლექსთა ტომი, ალ. ყაზბეგის 4 ტომი, ილია ჭავჭავაძის ხუთი წიგნი, აკაკი წერეთელის ორი ტომი და მრ. სხვ.

ქართ. გამომცემელ ამხანაგობის პაი.

ამხანაგობის ერთი სულისჩამდგმელთაგანი იყო ლადო ალნიაშვილი, რომელმაც პირადის მეცადინეობით ამხანაგობას ხელში ჩაუგდო ალ. ყაზბეგისა და სხ. ჩვენ გამოჩენილ მწერალთა ნაწერების გამოცემის უფლება, ეოუწყო გამომცემლობის საქმე და სხ. *)

*) „ქართ. წიგ. გაზ. ამხ.“ გამგე-თავმჯდომარე თავის მოგონებაში „ზოგი რამ ყაზბეგის შესახებ“ მოგვითხრობს: „ალექსანდრე ყაზბეგთან დაიდო ხელშეკრულება. გამგეობის წევრს ლადო ალნიაშვილს მიენდო მიღება ყაზბეგისაგან ყველა მისი ნაწერებისა დამთავრებულისაც და დაუმთავრებელისაც.“

ალნიაშვილმა, ხელშეკრულების დადებისთანავე, გადმოიტანა ამხანაგობის ბინაზე ყაზბეგის ნაწერები ერთი მოწითალოთ შეღებილი ხის სკივრით“. („მნათობი“, 1928 წ. № 2, გვ. 249).

კერძოდ თვითონ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საგამომცემლო საქმეში იმ ხანად უმაღლესი გემოვნება და ხელოვნება გამოიჩინა.

მაგრამ ლადო მარტო ნაწარმოებთა გამომცემლობით არ დაკმაყოფილდა: იგი ამაზე ადრე გაიტაცა კიდევ უფრო დიდმა საქმემ.

ზეპირსიტყვაობა

ეს დიდი საქმე იყო ზეპირსიტყვაობის ანუ ხალხურ სიტყვიერების შეკრება. ლადომ არა თუ იცოდა, არამედ ალღოთიც ჰგრძნობდა, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ამა თუ იმ ხალხურ ზეპირშემოქმედებას. ლადომ ამ საქმესაც თავისებური ენერგიით მოჰკიდა ხელი და თვის მიერ შეკრებილი „ხალხური ზღაპრები“, I წიგნი „ქართ. წიგნების გამომცემელ ამხ.“ გამოაცემინა (1890 წ.). წიგნში მოთავსებულია 15 ზღაპარი, შეიცავს 142 გვ.

აი, რას ვკითხულობთ ამ „ხალხური ზღაპრები“-ს „წინასიტყვაობის მაგიერ“-ში:

„ქართველთა ამხანაგობის“ გამგეობა შეუდგა ამითი ხალხურ ნაწარმოებთა ბეჭდვას. დაბეჭდავს იგი ჯერ უპირველესად ზღაპრებს და შემდეგ ლექსებს, ლეგენდებს, ანდაზებს, გამოცანებს, ლოცვებს, შელოცვებს, ცრუმორწმუნოებებს—სრულ ხალხურ ზეპირსიტყვაობას. გამოცემები იქნება ცალკ-ცალკე, პატარ-პატარა წიგნებად, ხოლო ვრცელი წინასიტყვაობა, შედარება ერთმანეთში სხვადასხვა ვარიანტებისა, შევსება თვითეული მათგანისა და ყოველგვარი შენიშვნები მიბეჭდილი იქნება ბოლოში ცალკ-ცალკე, სათითაო განყოფილების დასასრულ“.

როგორც აქედან სჩანს, ლადო აღნიაშვილს დიდი მიზანი ჰქონდა დასახული, მაგრამ გარემოებამ ჩამოაშორა „ქართველთა წიგნების გამომცემელ ამხ.“ და ასეთი გამოცემების გამოსვლაც შესწყდა, თუმცა, ამ პირველი წიგნითაც სათავე დაედო ხალხური შემოქმედების შეკრების საქმეს. *)

საჭიროა აქვე მოვიხსენიოთ, რომ ლადო ხალხურ ზეპირსიტყვაობის შეკრებასთან ერთად, განსაკუთრებული სიყვარულით ეპყრობოდა ხალხური, პოპულიარული კილოთი წერას, სწერდა „პატარ-პატარა ამბებს“ ანუ იგავარაკებს, რომელთა ნაწილი დაუბეჭდავი დარჩა. ეს „პატარ-პატარა ამბები“ მართლაც წვრილ-წვრილი იგავ-არაკებია, თვითეული სულ ხუთეულ-ათეულ-ოცეულ სტრიქონისგან შემდგარი, მაგრამ ნამდვილი არაკული, ხალხური სიბრძნით გასულიერებული და პოპულიარული ენით დაწერილი (ხელნაწერი შეიცავს 137 გვ., სულ 214 იგავ-არაკი). აი, მისი რამდენიმე ნიმუში (მისი ნაწარმოებიდან შემთხვევით ამოღებული):

ო რ ბ ი

ორბი მალა ჰაერში დასრიალებდა. ერთბაშად საიდგანლაც ისარი მოჰხვდა. გაუკვირდა: როგორ? მე აქ, ამ სიმაღლეზედ ისარი საიდგან უნდა მომხვედროდაო! გადაჰხედა მერე ისარს და შიგ თავისი ფრთა-კი დაინახა გარჰობილი. დალონდა დიდად და გულამოსკვნით სთქვა: „ვაი, ჩემს თავს, ჩემგანვე იქმნა სიკვდილი ჩემიო?“ (ხელნაწ. გვ. 5).

*) შემდეგში თ. რაზიკაშვილმა გამოსცა ქართლ-კახეთში შეკრებილი ზღაპრების ორი ვრცელი კრებული, დრო-გამოშვებით ზოგი რამ ჟურნალ-გაზეთებშიც იბეჭდებოდა.

ავტ.

ბევრი თუ ცოტა

ერთმა კაცმა ნალი იპოვნა-და, აბა რაღა მაკლიაო?
—სამი ნალი, აბუანდუკი, ზედსაკუკი, საკბილები და თოხა-
რიკიო. (ხელნაწ. გვ. 15).

მ ძ ვ ს ი კ უ რ ი

ერთმა უთხრა მეორეს:

— რად გინდა, რომ დღეში უსათუოდ ექვს პურსა
ჰყიდულობო?

იმან უპასუხა:

— ორს მე ვჭამ, ორს სესხად ვაძლევ და ორითაც
ვალს ვისტუმრებო.

— არ მესმის, გამაგებინე რამეო, უთხრა ისევ პირ-
ველმა.

— ორ პურს მე და ჩემი ცოლი ვჭამთ, ორს ჩემი
შვილები და ორსაც ჩემი დედ-მამაო, აუხსნა მეორემ
(ხელნაწ. გვ. 29).

მ კ უ რ ნ ა ლ ი

მკურნალი ერთი რამდენიც სასაფლაოზედ გავიდო-
და, თავ-პირზედ ჩადრს ჩამოიფარებდა. ხალხი ჰკითხავდა,
რა არის მაგის მიზეზიო? მკურნალი ყოველთვის ამ პასუხს
ეუბნებოდა:

— მრცხვენიან ამ სასაფლაოს მიცვალებულებისა,
იქნება ჩემის წამლებით არიან დახოცილებიო. (ხელნაწ.
გვ. 71).

ძაღლი და მგელი

გარბის მგელი, მისდევს ძაღლი. „უჰ, რა ღონე მაქვს,
რა მარდი ფეხები“, თავმოწონებით მილაპარაკობდა თა-

ვისთვის ძალდი, „ამ საწყალ მგელს-კი არა აქვს სრულრ-
ბით ღონე და იმიტომ გარბის ესეო“. მოტრიალდა მგელი
უკან და უთხრა ძალლსა: „შენი-კი არ მეშინიან, შე უბე-
დურო, შენ რომ ფეხდაფეხ უკან მოგდევს შენი ბატონი,
მე იმისი მეშინიანო!“ (ხელნ. 137 გვ.).

ამ იგავ-არაკთა შორის მისი საკუთარი 6, ძველი
ხელთნაწერებიდან გამოკრებილი 35, ხალხში გაგონილი
41, რუსულიდან ნათარგმნი ან გადმოკეთებული—21,
„სწავლულთა კიდობანიდან“—2, „ქამაონის“ ინ დოეთის
ზღაპრებიდან—6, სპარსულიდან—40, ეზოპოსიდან—60
და სხვა. ზოგისა მხოლოდ თემა აქვს აღებული, დაწერა კი
ვერ მოუსწრია.

ამავე ხელნაწერში მოთავსებული აქვს „შენიშვნები
ქართული ენის მართლწერის შესახებ“ (სათანადო მაგა-
ლითების და სხვადასხვა ფორმის ნიმუშების აღნუსხვით,
64 მუხლისგან შემდგარი), „იდიოტიზმები ენისა“ (153 მა-
გალითი).

მზავრობა სპარსეთში (1894—9 წ.)

1894 წელს ლადო აღნიაშვილი წავიდა სპარსეთს,
ძველთაგანვე იქ გადასახლებულ ქართული სოფლების და-
სავლელად. ჩავიდა ფერეიდანში, მოიარა აქაური სოფლები
და მათი ყოფა-მდგომარეობა ასწერა („მოამბე“ 1896 წ.).

ამავე წელს ცალკე გამოსცა წიგნი სათაურით
„სპარსეთი და იქაური ქართველები“ დამატებით: „ზო-
გიერთი რამ მსგავსება და ურთიერთ შორის დამოკი-
დებულება სპარსული და ქართული ენისა“ (309—328) და
ფერეიდანის ქართველთა სამოსახლო ადგილმდებარეო-
ბის რუკა სოფლების აღნიშვნით.

წიგნი შეიცავს ექვს თავს და იგი საყოფადღებოა არა მხოლოდ იქ დასახლებულ ქართველთა ყოფა-ცხოვრების შესწავლისათვის, არამედ, საერთოდ, მეცნიერებისათვისაც: ისტორიის, გეოგრაფიის, ეთნოგრაფიის, ხელოვნებისათვის და სხვ.

წიგნის მეხუთე თავი „ფერეიდანი ანუ ქართველთა მოსახლეობა სპარსეთში“ ქართველებს ეხება. აქ, სხვათა შორის, აღგვიწერს: მანძილსა და მდებარეობას, ქართველთა რიცხვს, საქმიანობას, სახესა და მოყვანილობას, მეურნეობას, ქონებრივ მდგომარეობას, ადათებს, ქრისტიანულ ჩვეულებას (ძველიდან დარჩენილს), ენას, ზნეს და სხ. და სხ. იგი ნათელჰყოფს, რომ ამ ქართველებს, 300 წლის გასვლის შემდეგაც—სპარსეთში შეუნარჩუნებიათ ენა, ბევრი ისეთი სიტყვაც, რომელიც ჩვენში არც კი იხმარება, ადათ-ჩვეულებანი და ხასიათი.

ამ წიგნში აგრედვე საუცხოოდ აღწერილია სპარსეთი: მისი წარსული და აწინდელი ყოველმხრივი მდგომარეობა, საკუთარის შენიშვნებით, ხალხის ვინაობა, მიწა-წყლის რაობა, ყოფა-ცხოვრება, ზნე-ჩვეულება, ჩაცმადახურვა, მიწათმოქმედება, პოლიტიკურ-ეკონომიური ვითარება, სარწმუნოებრივი მხარე, ცრუმორწმუნოება, ისტორიული ძეგლები, შესანიშნავი ადგილები, ნაგებობანი, მთავარი ქალაქები და სხ. როგორც ცნობებით, ისევე მხატვრული აღწერით, წიგნი მდიდარია.

ეს წერილები თავის დროს საყოველთაო ყურადღების ღირსი შეიქმნა. არც დღესაა იგი მნიშვნელობა-დაკარგული მეცნიერულის თვალსაზრისით.

ამრიგად, ის, რაც ბევრისთვის მოსაფიქრებლადაც კი შეუძლებელი იყო, ლადომ საქმეთ აქცია, მიუხედავად იმისა, რომ ამისათვის არც მატერიალურად იყო ჟღერუნ-

ველყოფილი და არც რაიმე დახმარება ჰქონდა საზოგადოებისაგან.

აი, სხვათა შორის, ერთ კერძო წერილში რასა სწერს თავის დისწულს სიკოს (სიმონ პეტრეს ძე აღნიაშვილს) ისპაჰანიდან 22 აპრილს 1895 წ.

წერილში მოუთხრობს რა, თუ სპარსეთში რა პირობებში უხდებოდა მოგზაურობა და მუშაობა, სხვათა შორის, სწერს:

...„მინდოდა ერთი ნაწილი ჩემის მოგზაურობისა (ისპაჰანში ყოფნა) შენთვის მომეწერა, მაგრამ ქალაქი გამომელია და მეორედ ველარ შევაწუხე ჩემი სახლის პატრონი. რა ქალაქი, რა სხვა, ყველაფერი გამომელია, ასე წარმოიდგინე, რომ მოთმინებაც კი გამითავდა. ამისათვის ვამჯობინე მოგზაურობა გადამედო და სხვადასხვა რამ მომეწერა“...

შემდეგ ეხება რა თავის ნივთიერ გაჭირვებას, შეხვედრილ ხალხს (ახასიათებს), ურთიერთობას, ცხოვრების ვითარებას,—განაგრძობს:

„ამ დღეებში მივდივარ ფერიას. იქ დავრჩები ერთ კვირამდე და მერე იქიდან პირდაპირ თეირანს წავალ, რომ იქიდგან ისევ რეშტზედ წამოვიდე. ამ მოგზაურობას მოუნდება ოც დღემდე და ვიდრე თქვენ ამ წერილს მიიღებდეთ, მე უკვე თეირანში ვიქმნები... ეხლა იმასა გთხოვთ, რომ თუ აქამომდე ფულს ვერას გახდით, ეხლა ნამეტნავ დააშურეთ, თორემ თეირანში არ ვიცი, თუ როგორ უნდა ვიყო. ეს კაცი, ძალიან კაი კაცია, ვისთანაც ეხლა მე ვარ და თეირანში ესეც სტუმრად იქმნება და მე ხომ სტუმრის სტუმარი ვერ გავხდები. ვის მივადგე კარზედ. ესეც, რასაკვირველია, მავალებს

იმ ხარჯს, რაც გზაში გვექმნება, ხოლო რაც შეეხება ამასთან ცხოვრებას (ერთი თვე მეტა ამასთანა ვარ) ჯერ ამაზე ხმა არ ამოგვიღია. დიდის სიამოვნებით ვიკისრებდი, რომ შეიძლებოდა ესე ნისიად ცხოვრება თეირანშიაც, ვიდრე ფული მოჭივილობდა, აბა როგორ შეიძლება, მე თითონ არ ვიცი. თუ მყავს ნაცნობები, უფრო მსხვილი ხალხია და აბა იმათ რა ვუთხრა“...

ბევრის ტანჯვა-წამებითი მოგზაურობისა და გზა-გზა კითხვა-კითხვის შემდეგ მიაღწია „აღთქმულ ქვეყანას“ — ფერეიდანს. აი, როგორ აღგვიწერს თვითონ ლადო ქართველთა პირველ სოფელში შესვლას, ფერეიდანის მდებარეობას და ხალხის ოდენობასა და შეხვედრას:

...„გავიარე ერთი ვერსის ოდენა. გზაში ერთი დიდი ყანა იყო. თავში ერთი გლეხი იდგა და ყანაში წყალს ურუებდა. გზის პირიდან, ყანის მეორე თავში, საიდანაც ჩვენ მივდიოდით, ერთი ახალგაზრდა კობტა ბიჭი მოვიდა და ძალიან მაღალის ხმით გასძახა იმ პირველს:

„¹⁾ ბიჭო, ეიპ! იადოლლა, იადოლლა!“ იმან დარუეებას თავი დაანება და ხელი მაღლა აიშვირა, ვითომ მესმის, რა გინდაო. — „რა უყავ ბიჭო ი ჩვენი ვირიო?“ ჰკითხა ისევ პირველმა. — „შენ რაით გინდა? შინ არი.“ — „როგორ არ მინდა, პური უნდა წავიღო წისქვილში“. — „ჩვენ გომშია, წადი წაიყვანე“-ო.

„მე ამ მინდორში, ამ შიგ შუა სპარსეთის გულში ამისთანა ქართული ლაპარაკის გაგონებამ ერთბაშად რაღაც თავბრუ დაძვია; შევაყენე ცხენი და ისე გაშტერებული ვიდექ, მე თვითონ არ ვიციოდი, რასა ვფიქრობდი იმ დროს. დარწმუნებული ვიყავ წინაღვე, რომ ამათ ქართული ლაპარაკი უნდა

¹⁾ სადაც სიტყვებს ბრჭყალები უსხედს. ის ნამდვილი იქაური ლაპარაკია, სიტყვა-სიტყვად მოყვანილი და სადაც უბრჭყალებოდ არის, იქ მხოლოდ აზრია გადმოღებული ჩვენი სიტყვებით. (შენიშვ. ლადო აღნიაშვილისა, „სპ და იქ. ქართ.“ 1896 წ. გვ. 180).

სკოდნოდათ, რადგან ბევრნი მიდიოდ-მოდოდნენ ჩემთან ისპა-
 ჰანში, მაგრამ სრულებით ვერ წარმოვიდგენდი, თუ ესე მინ-
 დორ-ტყეში, მთებსა და სოფლებში წმინდა ჩვენებური, გლე-
 ხური კილოთი ლაპარაკს გავიგონებდი. დიდი ხანი აღარ და-
 ვაცადე მე იმათ ლაპარაკი და დავუძახე გზის პირში მდგომ
 ბიჭს: „ბიჭო, ეი! შენ ვინა ხარ, გურჯი ხარ-მეთქი“ იმან მო-
 იხედა და კაი ხანი მიცქეროდა გაკვირვებული, მერე მითხრა:
 „ჰო, გურჯი ვარ! მაგრამ შენ ვინა ხარ? ჩვენებური სად
 იციო?“ — მეც გურჯი ვარ. გურჯისტანიდან*) მოველ თქვენს
 სანახავად-მეთქი. — „იიი, გურჯი-კი არა“ — ჰო, მართლა გეუბ-
 ნები. --- „მაშ გურჯი ხარ! — მითხრა და ჩემსკენ წამოვიდა. და-
 მ: წყო რალაც-რალაცა ლაპარაკი და მერე ჩემ-ჩუმად თავის
 ამხანაგს ხელი დაუქნია. გაიღო იმანაც ბარი მხარზედ და
 გამოიქცა ჩვენსკენ. მე ნელ-ნელა მიმყავდა ცხენი, ამას უზანგ-
 ზედ ევლო ხელი და ლაპარაკით მოგვდევდა. როცა მეორეც
 მოგვიახლოვდა, პირველმა უთხრა: „იცი, ეს გურჯია, გურ-
 ჯისტანიდან არი“ — „იი, გურჯი კი არა?!“ თქვა იმანაც და,
 როცა მე ქართულად დაველაპარაკე, გაუხარდა, მოვიდა ესეც
 ახლო, ჩაჰკიდა ხელი ცხენს ფაჟარში და აგვედევნა. მე ვკით-
 ხავდი: შენ რომელ სოფლიდან ხარ, შენ რომლიდან? შორს
 არი ეგ სოფელი? ბევრნი ხართ იმ სოფელში თუ ცოტა-მეთქი?
 ისინიც სულ კბილების ღრეჭით და სიცილით მაძლევდნენ
 პასუხს. ამ დროს მოდიოდა გზად ახლა სხვა კაცი. დაინახეს
 იმათ, იცნეს და უთხრეს: „ბიჭო, ეს ჩვენი ძველიაო“ და ახლა
 ის აგვედევნა. ამათ მოემატათ მეოთხე, მეხუთე, მეექვსე, ასე
 რომ ნახევარი გზა ტაშკესანამდე, ათი თორმეტი კაცი მყავდა
 გზაში აკიდებული: ზოგს ცხენის ჯილაბში ჰქონდა ხელი ჩა-
 ლებული, ზოგს უზანგში, ზოგს ძუაში და ესე ყიჟინითა და
 ხარხარით მიმაცილებდნენ. ბოლოს თითო-თითოდ ჩამომჩინენ
 უკან და მარტო შეველ სოფელ ტაშკესანაში...

... ამ ლაპარაკის შემდეგ შიგ სოფელში დგომა აღარ მო-
 ვინდომე. გამოველ იქვე, განაპირას და ვუთხარი ბიჭს, აქ
 გამიმართე ლოკინი. აქ დავბინავდეთ... ამ შეცილებაში
 რომ ვიყავით, შევხედო თავს წამომდგომია ერთი კაცი

*) გურჯი - ქართველი, გურჯისტანი — საქართველო.

და ერთი დედაკაცი, გაუგიათ ჩვენი ლაპარაკი და ჩამოერივნენ.— როგორ იქმნება აქ დგომა, განა სოფელი გაწყვეტილაო.. მითხრეს იმათ ორივემ ერთად და ჩამკიდა დედაკაცმა ხელი კალთაში,— თუ სახლი არ მაქვს შესაფერი, ეზო კარგი მაქვს, იქ დაბანაკდით... არ მომეშვენ და წამიყვანეს..

მუშაობიდან მოდენილიყვნენ. ქალს ორი სათიბელი ჰქონდა მხარზედ გადებული და კაცს პატა კონა მწვანე ბალახი და კიდევ რალაც-რალაცები...

მიმიყვანეს სახლში. ცოლი იმ წამს ჯარასავით დატროი-ალდა. მორწყო, დაგავა, დაასუფთავა ეზო და გამიშალა საფენი... წამოვწიქ. მომისხდენ აქეთ-იქიდან ცოლი და ქმარი და დამიწყეს ლაპარაკი... ხუთი წამის შემდეგ სულ გაიქედა ხალხით ეზო, გზები და ბანები...

ვინც მოდიოდა, მეტყოდა: „აქ რად დაჰდებულხარ“ ვითომ აქ რად ჩამომხდარხარო? ყველას უნდოდა თავის სახლში წავეყვანე,— აქ როგორ შეიძლება, ცისქვეშ როგორ დაგტოვებთ! „ადე, წამო ჩემ სახლჩიო“, ყველა ამას მეუბნებოდა... ამისთანა მიპატიყებამ თავმოყვარეობა აღუძრა იმ ცოლქმარს, რომელთაც პირველად სოფელში შემომიპატიყეს და ყველას ეუბნებოდნენ: არავისაც არ დაგანებებთ, კაი საკადრისი სახლი არა გვაქვს, მაგრამ რაცა გვაქვს, ისე დავხვდებითო.

მართლაც დიასახლისი შეუდგა ოთახის მომზადებას და ამათ კი ყურები დამაძრეს ლაპარაკით. მე რომ მეკითხნა რამე, რიგიანად პასუხს არც კი მაძლევდნენ, სულ უნდოდათ მე მელაპარაკნა და მეამბო მათთვის აქაური ჩვენი ქათველების საქმეები... ერთმა ახალ მოსულმა მოჰკრა ყური ჩემს ქართულს, მიუბრუნდა ხალხს: — „ეგ ვინ არი, ჩვენი ნაგლეჯიაო?“ — და წასქდა ხალხს სიცილი. მეც სიცილი მომივიდა. დიად, დიად! თქვენი ნაგლეჯი ვარ, მაგრამ შენ ვილას ნაგლეჯი ხარ მეთქი? „მე მარტყოფის ნაგლეჯი ვარო“, მიპასუხა და „რატომ მარტყოფში არ მოიტანე თაშრიფიო?“ (მობრძანდით).

..მეორე დღეს დილით ადრე წავედი ზემო მარტყოფისაკენ...

...„ახორას რომ მივუახლოვდი, იქ, სოფლის პირში ორი დედაკაცი წყალს ავსებდა. დამინახეს და გამართეს ლაპარაკი: ერთმა სთქვა—ეს „საპაბიო“, მეორემ უთხრა—„არა, ეს ჩვე-

ნია, გურჯიაო“, — „არა, საჭაბიაო, ფარანგიაო“, „არა, ეს ჩვენი ძველია, გურჯია. ხანმა არა თქვა, ერთი ჩვენი ძველი ისპაჰანში ზისო“. და როდესაც ის პირველიც დაეთანხმა, წამოხტნენ ორივენი, დაყარეს იქ წყლის ქურჭელი და გაიქცნენ სოფლისაკენ. მირბოდნენ და ყველა გამვლელ-გამოვლელს ეუბნებოდნენ: „ჩვენი ძველი მოდის! გურჯი მოდის გურჯისტანიდანო!“

„სანამ შიგ სოფელში შევიდოდი, აუარებელი ხალხი იყო ყველა გზებზედ გამოშლილი: კაცი და ქალი, დიდი და პატარა აქეთ-იქიდან მომძახოდა: აჭვალი როგორა გაქვს? 1), „სალამ! 2), „ჩალი როგორა გაქვს?“ 2) მე ყველას თავს ვუკრავდი და მადლობას ვეუბნებოდი...“

შემდეგ გადადის ადგილობრივ ქართველების ყოფაცხოვრების აღწერაზე და მრავალი საყურადღებო ცნობებიც მოჰყავს:

... „ყველა სოფელში ერთნაირად ვერ არის დაცული ენა... ზოგიერთში ჩინებულად ლაპარაკობენ...“

„ხალხი მისდევს იმასვე, რასაც მათი მოძმენი, ჩვენი სოფლის გლეხობა, ესე იგი: ხვნას, ბაღების მოშენებას, და საქონლის მოვლას. ხელობა და ვაჭრობა ისევე იშვიათია იქ, როგორც ჩვენში...“

„ხალხს ტიპი ქართველისა საკმარისად აქვს შენახული..: სახლებს აშენებენ ისე, როგორც ქართლში იციან... ძალიან ხშირად შეხვდება აგრედვე კაცი უწინდელ ჩვენებურ დარბაზებს რამდენიმე სვეტით.. მთელს ირანში, გარდა ამათი. არავინ აშენებს ასეთ სახლებს... ეხლა ბევრგან მიუყვრათ იმათის წაბადვით ხელი ისეთი სახლების შენებისათვის და სახელსაც „გურჯი ფუშს“ (ქართულად დახურულს) ეძახიან.“

„აქვთ ამათ აგრედვე ქართული, ნამდვილი ჩვენებური ურემი...“

„დღემდე თავის ქალებს აქაური ქართველობა არ აძლევდა სხვა ტომის ხალხს და არც თითონ მოჰყავდათ ცოლებად სხვათა ქალები... ქართველებს წმინდათ შეუნახავთ თავისი გვარები... შეჭრამით აგრეთვე ორი ჩვეულება, — მაგ. როდესაც ცომის ზელას მორჩებიან, ზედ ჯვარედინად დაჰკრავენ ხელს, დღესასწაულობენ სულთმოფენობას (ყვავილების დღეს“*)“

1) აჭვალი — გარემოება, მდგომარეობა; 2) სალამ — გამარჯობა;

2) ჩალი — გუნება.

*) „სპ. და იქ. ქართვ.“, 1896 წ. გვ. 201-202, 219-221.

ლ. აღნიაშვილის

კოლექტივიდან

სპარსელო

ქართველები

დერვიშ-მაჰმუდ სოფ. თელავიდან.

მადუსენა ყალაბეგიშვილი
კალატოზი და დურგალი
ორივე ს. ზემო მარტყოფიდან.

ალაჯან-ბეგ ხუციშვილი
(ხოდარამ ხანის შვილი)

(გადაღებული ლადო აღნიაშვილის შიერ საკუთარი ფოტოგრაფით)

სპარსეთმა და იქაური ქართველების ყოფა-მდგომარეობის ადგილობრივ შესწავლა-გაცნობამ ლადო იმდენად გაიტაცა, რომ იგი არავითარ გასაჭირს არ ერიდებოდა... ამ იდეით შეპყრობილი, სპარსეთიდან მოწერილ ყოველ კერძო წერილშიც უმთავრესად ამ საგანს დასტრიალებდა, მაგ. ალ. მირიანაშვილთან (1895 წ. აპრ. 22 გამოგზავნილი ¹), სიკო აღნიაშვილთან (ნაწილი ამ წიგნაკში იბეჭდება), და სხვ. სამწუხაროდ, ამ წერილების მცირე ნაწილი თუა გადარჩენილი, დანარჩენი დაუდევრობით დაიკარგა ²).

აქ მოგზაურობის დროს ლადომ ისე კარგად შეისწავლა სპარსული ენა, ლაპარაკი და წერა-კითხვა, რომ შემდეგში იქაურ მეგობრებთან მიწერ-მოწერა ჰქონდა. მის მიერ სპარსელ ქართველთა შორის გაბნეული თესლი იმდენად ნაყოფიერი იყო, რომ ლადოს მოგზაურობის 10 წლის შემდეგ—1906-1907 წლ. საქართველოს ეწვივნენ სპარსელი ქართველები ხუციშვილი და ონიკაშვილი და ჩვენგან კულტურული დახმარება ითხოვეს. ³)

ამავე მიზნით ჩიმოვიდა სეიფოლა იოსელიანი, (1922 - 23 წ.).

სპარსეთიდან დაბრუნების შემდეგ ლადომ საზოგადოებრივ პრაქტიკულ ასპარეზზე დაიწყო მოღვაწეობა და მით გვიჩვენა, ხალხის საკეთილდღეოდ ქეშმარიტი

1) „თეატრი და ცხოვ.“ 1914 წ. №0, 42, 43.

2) ყველას ვსთხოვთ, თუ ვისმეს გადარჩენილი აქვს ლადო აღნიაშვილის (და ჩვენი მოღვაწე-მწერალთა) საზოგადოებრივ ხასიათის კერძო წერილები, გამოგვიგზავნოს, ანუ საისტ.-საეთნ. მუზეუმს გადასცეს.

3) „განათლება“ 1908 წ., 5—6.

მოქალაქე-მოღვაწე, საჭიროების დროს, როგორ ყოველ-
მხრივ უნდა მუშაობდეს.

რა იყოს ეს პრაქტიკული ასპარეზი?

სპარსელი ქართველები

ყოლა მრეზ ხუციშვილი და ყოლა ჰუსეინ ონიკაშვილი.

სოფლად მუშაობა (1896—97)

სოფ. საგარეჯომ, რომელიც კარგა დიდ დაბას წარ-
მოადგენს გარე-კახეთში და რომელსაც საკმაო ინტელი-
გენტური ძალებიცა ჰყავს, 1896—97 წლებში ლადო აღ-
ნიაშვილი მამასახლისად აირჩია.

ეს ამბავი რამდენად სასიამოვნო იყო, იმდენად გა-
საოცარი იმ ხანისათვის, მაგრამ ლადომ მაინც იკისრა
მამასახლისის მოვალეობა. მალე გამოიჩინა, რომ ლადოს
მისწრაფება და მარიებლობის მოთხოვნილებანი ერთი
მეორეს ვერ შეეწყვნენ: ლადომ ხელი მიჰყო სოფლის ყო-

ს ე ი ფ ი ლ ა ი ო ს ე ლ ი ა ნ ი — ფერეიდნელი ფოტ. ვ. ჩლაიძესი

ფა-ცხოვრების გადახალისებისა და თვითმმართველობის
განხორციელებას. ის არ იყო პოლიციის მონა, ან სოფ-
ლიჭამიების ნებისყოფის აღმასრულებელი. ამიტომაც
ასეთმა ელემენტებმა აითვალწუნეს ლადო, ამას კი შედე-
გად მოჰყვა ლადოს გადადგომა მამასახლისობიდან...

კოოპერაცია

(ქართველთა სააღებ-მიცემო ამხანაგობა „შუამავალი“)

გასული საუკუნის ბოლო მეოთხედში საქართველო.ს დაბა-სოფელ-ქალაქებს კალიასავით მოედო ჩარჩი-ვაჭარი, გლეხის ნაჭირნახულევი თითქმის მუქთად მიჰქონდა ჩარჩი-ვაჭარს, ხოლო მომხმარებელი მამასისხლად იძენდა საგნებს: სურსათ-სანოვაგესა და სხვ. ამ გარემოებამ გამოიწვია საგარეჯოს დეპოს დაარსება (80-ან წლებში, ცხვედაძის მიერ), მაჩხანის დეპო (90—900 წლებში დ. მაჩხანელ-ნადირაძის მიერ) და სხვ. ქ. ტფილისი სავსებით ჩარჩი-ვაჭრების ხელში იყო.

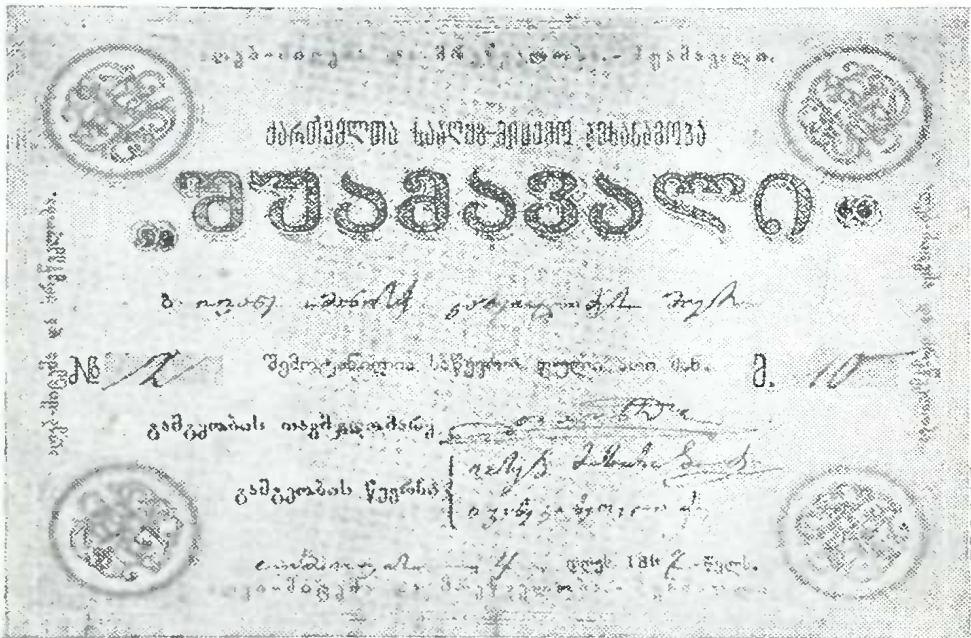
ლადომ ამ გარემოებას მიაქცია ყურადღება და განიზრახა ისეთი ამხანაგობის დაარსება, რომლის წყალობითაც შესაძლო იქნებოდა ჩარჩების კლანჭებიდან ნაწილობრივ მაინც თავის დაღწევა, სააღებ-მიცემო საქმის კოოპერატიულ საფუძველზე მოწყობა. მოფიქრება და შესრულება ერთი იყო. პირველ ყოვლისა შეადგინა გეგმა, დასწერა პროექტი წესდებისა*), რომელშიაც აი რა არის მოხსენებული:

§ 1. ამხანაგობასა აქვს საგნად გაუჩინოს ბაზარი მწარმოებელთ და შეუმსუბუქოს ხარჯი მომხმარებელთ (მყიდველთ), ე. ი. იქმნას ნამდვილი შუამავალი მწარმოებელთა და მხმარებელთა შორის;

§ 2. ამ აზრით ამხანაგობა ყიდულობს და ჰყიდის ა) ყოველსავე საგანს ადგილობრივის წარმოებისას, როგორც მაგ.: ღვინოს, პურს, სიმინდს, ქერს, ფეტვს, მატყლს, აბრეშუმს, თამბაქოს, ზეთსა

*) პროექტი წესდებისა ქართველთა სააღებ-მიცემო ამხანაგობისა „შუამავალი“-სა (მეორე გამოცემა მცირედის შეცვლით. 1896 წ.).

და ეროს, ყველს, ხე-ტყეს, ხილეულს და სხ. და ბ) ყოველსავე ნაწარმოებს რუსეთის და სხვა ქვეყნებისას, როგორც მაგ.: ყოველგვარს მანქანებს (მაშინებს), იარაღებს დასაკრავსა და სამუშაოს, რკინეულს, აბრაშუმეულს, მატყლეულს, ბამბეულს, შუშეულს, საციქველს სახლისას, ყოველსავე ნივთს, რაც კი ყოველდღიურს საჭიროებას შეადგენს ჩვენს ცხოვრებაში;

„შუამავალის“ პაი.

§ 7. ამხანაგობასა აქვს ნება: ა) შეიძიოს თავის საკუთრებათ ქონება უძრავი და მოძრავი, ბ) გამართოს და იქონიოს ქარხნები, სავაჭროები კანტორები, ბიუროები, სააგენტოები, საწყობები, მაღაზიები, სოფლის დუქნები, სარდაფები და სხ.

§ 8. თანხა ამხანაგობის შესდგება საწევრო გადასახადის პაის ფულიდან. ფასი თითო პაისა ერთი თუმანია.

შენიშვნა: ა) ეს ფული შეიძლება შემოტანილ იქმნას აგრედვე ნაწილ-ნაწილ; ბ) როდესაც ამხანაგობა მოქმედებას შეუდგება— ამ ფულში შეიძლება მიღებულ იქმნას ჭირნახული;

§ 15. წევრს ამხანაგობისას, რამდენი ჰაის მფლობელიც უნდა იყოს, მიენიჭება უფლება მხოლოდ ერთი ხმისა...

§ 25. მოგება განაწილდება ამგვარად: 30% მიეთვლება ძირის თანხას, 10% სათადარიგოს და 60% მიეცემა დივიდენდათ ჰაის პატრონთ.

შენიშვნა: საზოგადოებას აქვს სრული უფლება გადასდოს საზოგადო საჭიროებისათვის რაიმე ნაწილი თავისი კუთვნილი დივიდენდიდან“.

ეს იყო მთავარი დებულებანი ქ. ტფილისის პირველი მომხმარებელი კოოპერატივის. „შუამავალი“-სა, სულ 300 ჰაი გამოვიდა, რომლებიც უმთავრესად მზარეულ-მოსამსახურეთა და ზოგიერთ ინტელიგენტთა შორის გავრცელდა. 10 ჰაის პატრონი საპატიო წევრად ითვლებოდა. (ამ საქმის წინასწარი კრებები იმართებოდა სანდრო ბიჭის (ალ. თოიძის) სასტუმრო „პურღვინო“-ში, რუსთაველის გამზირი, ყოფ. გოლოვინის პროსპ. მუხრან-ბატონის სახლი).

„შუამავალმა“ დიდი გამოხმაურება ჰპოვა საზოგადოებაში. სულ შემოვიდა 3.000 მან., რაც დუქნის მოწყობა-მომართვას მოხმარდა. სავაჭრო პირველხანად მოწყობილი იყო კალოუბნის და ბაზრის ქუჩების კუთხეში, იარმუკაში. გამგეობა (ფირმის თავი—დავით გიორგისძე კარიჭაშვილი, გამგეობის თავმჯდომარე—ლადო აღნიაშვილი, დირექტორები—ივანე კახეთელიძე და იასე მახარობლიძე) ბეჯითად შეუდგა საქმის გაჩაღებას. საზოგა-

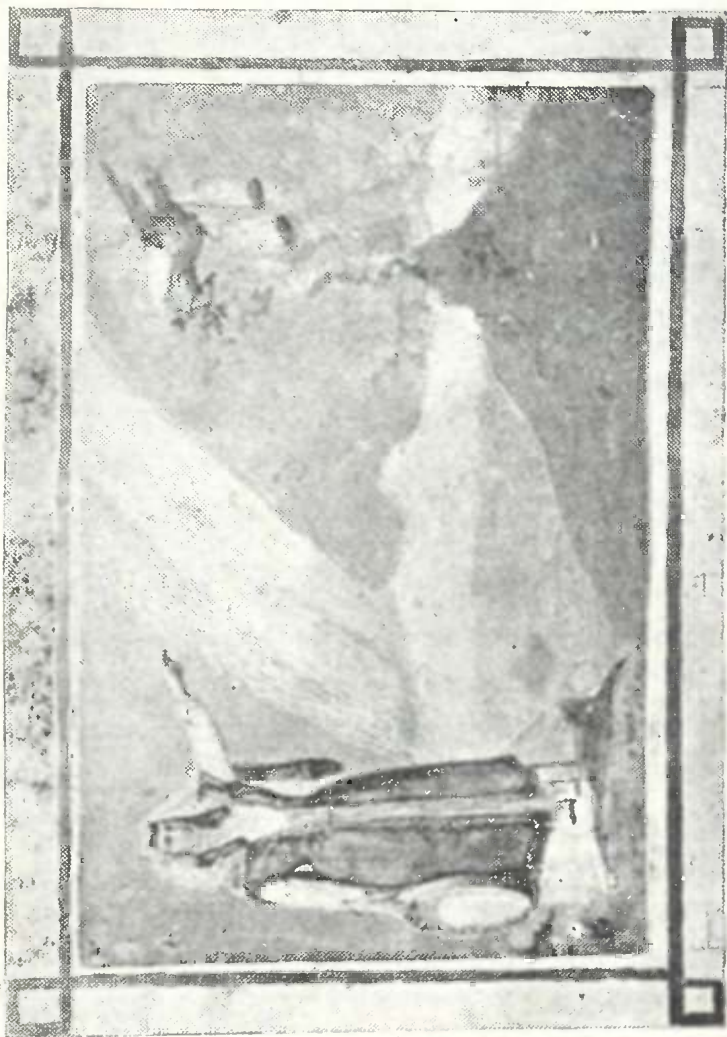
დოების ნდობით აღჭურვილმა დირექტორებმა—ივ. კახეთელიძემ და იასე მახარობლიძემ თავთავისი საქმე მიატოვეს და სრულიად ამ საქმეს მოჰკიდეს ხელი: პირადის ნდობით (კრედიტით) საქონელი გამოიტანეს ტფილისის ცნობილ სოფდაგარ-ვაჭრებისგან (ბაიანდუროვის, გირგიდოვის და ნაზარბეგოვისგან) და საქმე გააჩაღეს. დილიდან შუალამემდე ამ საქმეს დასტრიალებდნენ: ლადო აღნიაშვილი თუ იდეურად ხელმძღვანელობდა, კახეთელიძე და მახარობლიძე—პრაქტიკულად; მაგ. ყინულის შეგროვების დრო მოახლოვდებოდა—დირექტორები პირადათ უძღვებოდნენ ამ საქმეს: იასე ქალაქის ერთის მხრისაკენ გარბოდა, ვანო—მეორე მხარეს და ხელად დიდ საყინულეს ავსებდენ... მალე ზორცის განყოფილებაც გააღეს. საქმე კარგად მიდიოდა. მალაზიას მოაწყდა მთელი ტფილისის მზარეულ-მოსამსახურეობა, — თვითეული მათგანი თავს ამ მალაზიის პატრონად ჰგრძნობდა.

გარდა ამისა, აქ საქონელი კარგი ღირსების იყო, იათადაც იყიდებოდა.

საერთოდ გამგეობის და, კერძოდ, დირექტორების მუყაითობით საბრუნავი თანხა 10,000 მანეთამდე ავიდა. გამგეობამ განიზრახა თიონეთში განყოფილების გახსნა. წარმოების გასაფართოებლად გამგეობამ მოიწვია საგანგებო კრება, რომელსაც გამგეობის განზრახვის აღსრულებისთვის დასტური უნდა მიეცა... მაგრამ თურმე მტერსაც არ ეძინა! ჩარჩ-ვაჭრები და საზოგადო საქმის მეშუღლენი ამ საქმის წარმოებას განა ვისმეს აპატიებდნენ?!

საქმე იქიდან დაიწყო, რომ „შუამავლის“ წარმატებით შეშფოთებულმა ვაჭრებმა თავიანთ ოჯახის წევრებსა და მზარეულებს აუკრძალეს „შუამავალ“-ში ვაჭრობა.

გარდა ამისა, საზოგადო კრებაზე გამოჩნდნენ ისეთები, რომელთაც დაუმსახურებელი შეურაცყოფა მიაყენეს „შუამავალი“-ს ორთავ დირექტორს—მახარობლიძესა და კახეთელიძეს.

„შუამავალი“-ს მარკა

პირადმა შეურაცხყოფამ საზოგადო კეთილდღეობა დაჩრდილა, უბრალო შემთხვევას მოჰყვა სამწუხარო შე-

დეგი: ამ დიდი საქმის აქტიური მეთაურნი—კახეთელიძე და მახარობელიძე გავიდნენ, სრული ანგარიში-კი (ათი-ათას მანეთამდე საბრუნავი თანხა) გადასცეს ახალ გამგეობას.

საზოგადო კრებამ ახალი უჯამაგირო დირექტორები აირჩია, რომლებიც სახელით იყვნენ დირექტორებად: მათ თავთავისი საქმეები ჰქონდათ ცალცალკე. ლადო-კი, გარდა ამისა რომ ვაჭრობის უცნობი იყო, სწორედ ამ ხანებში გამალეებით მუშაობდა სალექსიკონო მასალაზე, ფირმის თავი დავით კარიჭაშვილი—ფორმალურად ექცეოდა მაღაზიას,—საჭირო თამასუქებს ხელსაცკი არ აწერდა: საქმე რომ დაიღუპოს—ვალი მე დამაწვებაო. დირექტორთა დაუდევრობით, უთანხობით და სხვა მიზეზით მუშტარი თანდათან შემცირდა, ლადომ—დირექტორთა წასვლის შემდეგ—საქმეს თავი მიანება. როგორც „შუამავალი“-ს ერთი წევრთაგანიც, ყოფ. მოსამსახურე (ვასილ კირვალიძე) იგონებს, ლადო აღნიაშვილს დიდი იმედი ჰქონდა „შუამავალი“-ს, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზის გამო ეს იმედი არ გაუმართლდა—უმთავრესად იმიტომ, რომ მთელი ვაჭრები „შუამავალი“-ს წინააღმდეგ ამხედრდნენ და თვით „შუამავალი“-ს წევრნიც, რომელნიც იმავე ვაჭრების მზარეული, ან ხელზე მოსამსახურენი იყვნენ, მიიმხრეს... ამ ვაჭრების ინტრიგანობით და შეუგნებელ წევრთა უვიცობით დაიხურა „შუამავალი“.

მაგრამ ეს პირველი ნაბიჯი უშედეგოთ არ დარჩენილა. მან ერთგვარი გავლენა იქონია საზოგადოებაზე, მოამზადა ნიადაგი გაფართოებულ კოოპერატიულ მოძრაობისათვის: რაც ამ 30—35 წლის წინად მხოლოდ უნაყოფო ცდა იყო, ახლა მას ნაყოფი მოაქვს.

დაულალაგმა ხანგრძლივმა შრომამ წელში გასტეხა ლადო აღნიაშვილი და სულიერადაც მოჰქანცა იგი, დასნეულდა. ეჭიმებმა სცნეს, რომ მას ტვინის სიდამბლე დაემართაო და ლადო სულით სნეულთა საავადმყოფოში მოათავსეს...

დასნეულება და გარდაცვალება

ლადო აღნიაშვილი ოცი წელიწადი მოღვაწეობდა საზოგადო ასპარეზზე. ახალ-ახალ საქმეთა დაწყება, მათი გამარჯვებისათვის მეცადინეობა, მუდმივი სულიერი ღელვა, განუწყვეტელი ზრუნვა... ხშირად—დახმარების მაგიერ ხელის შეშლა, თანაგრძნობის მაგიერ—მტრობა. ოცი წელიწადი შეუჩერებელი გონებრივი თუ ფიზიკური შრომა, მწერლობა, პრაქტიკული საქმიანობა და სხვ.— განა ყოველივე ეს მძიმე დაღს არ დაასვამდა ადამიანის ფიზიკურ და სულიერ მდგომარეობას?

უკანასკნელად ლადო ჩაიკეტა თავის კაბინეტში, განუწყვეტლივ მუშაობს, წიგნებს ჩხრიკავს, კითხულობს, სწერს...

— ახლა რა არის ლადო, ამდენი მუშაობა, გეყოფა, გავიაროთ სადმე!.. ეტყვიან ახლობლები.

ლადო არასფერს ჰგრძნობს დაღალვისას, მისი შინაურნი კი შეშფოთებულნი არიან: ვინ გაიგონა ამდენი მუშაობა!

— ლადო, სოფელში უნდა წავიდეთ უეჭველად!— ეტყვიან მას ისევ ახლობლები: ჰაერი გამოვიცვალოთ, შენც გარგებს,—ჩვენც!

ლადო ჯერ უარობს, არ სთანხმდება, საქმეს ვერ მოშორდება, მაგრამ ბოლოს მაინც დაჰყვება ნებას და მიჰყვება მათ სოფელში, შილდას (კახეთი).

— აბა, აქ კუთხეში ერთი პატარა მაგიდა მომიმზადეთ!— მოითხოვა ლადომ და ისევ წერას მიჰყო ხელი...

დღე-დღეს მისდევს. ლადოს გამალებითი მუშაობა სოფელში შინაურთა შორის უკმაყოფილებას იწვევს,— ჩურჩულებენ:

— „ეს ასე არ შეიძლება!“ — ბჭობენ თავისებურად, — „ეს სიგიჟეა!“

და ერთს დღეს უფროსი ძმა, მხრებზე ხელის დაკვრით, ეტყვის, თითქო ეხუმრებაო:

— რა არის სულ წერა და წერა! ამდენმა წერამ ხო თავი გამოგილაცა,— სოფელში იმიტომ მოგიყვანეთ, რომ მაგას თავი დაანებო და შეისვენო!

— ნუ თუ მართლა?!— გაიოცებს ლადო, ჩავა ეზოს ბაღში საწერად, — არც აქ ასვენებენ: ყველგან ხელს უშლიან, სდევნიან, აჩრდილებივით დასდევენ.

ლადომ სოფელში სივიწროვე, ხელის შეშლა იგრძნო და ერთხელ ლაპარაკში უწმაწური სიტყვები წამოუტრია! ამან თავზარი დასცა მის დას:

— თავაზიანი ლადო, მუდამ ზრდილობიანი და ასე უწმაწური სიტყვები! — არა, უეჭველად შეიშალა! — ფიქრობს იგი, — ამასვე ფიქრობენ დანარჩენი მახლობელნი.

ამას ერთი გარემოებაც დაერძო. ერთხელ ლადოს დაჰნუშო აივანზე იჯდა გულ-ხელ დაკრეფილი, ლადოს ვითომდა შერყევით მოსევედიანებული. ლადო გამოივლის, შეხედავს და ჰკითხავს:

— რა გულ-ხელი დაგიკრეფნია, რას დაღონებულხარ?

— რაღა მაქვს გასახარელი!

— ყველაფერი... დამაცა, მოკლებანში აქ წიწმატიანის წყაროს (შორეულ მთებშია) გამოგიყვან, მშვენიერ სახლებს აგიგებ და შიგ ისე გაცხოვრებ, ქვეყანა შემოგნატროდეს!

ეტყვის ლადო ხუმრობით, რომ გუნებაზე მოიყვანოს სევდიანი დაჟ.

ეს სიტყვები ნუშოს თავზარს სცემს, ლამის გული გაუსკდეს, თვალე-დაჭყეტილი შესცქერის: სად წიწმატიანის წყარო—სად ჩვენა, სად ლარიბი ლადოს მიერ სასახლის აგება!—არა ნამდვილად შეირყა, ნამდვილად!—ბოლმას იბრუნებს გულში ნუშო, მივა, წაუჩურობებს თავისიან-შინაურებს ლადოს ამბავს.

ყველა თავზარდაცემული, შიშით და სიბრაღულით, შესცქერის ლადოს.

ლადომ ვერ აიტანა ეს მდგომარეობა და გადაწყვიტა ტფილისს დაბრუნება: სამი კვირა არ გასულიყო, თავისი ძმისწული (მიტო) წამოიყვანა—ამას მე გავზრდი, კაცად ვაქცევო,—და წამოვიდა.

ტფილისს ჩამოსულს შილდიდან თან მოაყოლეს ხმა: უფროთხილდით, ლადო შეირყა, მუშაობას მოაშორეთო! ამ ცნობამ აქაც შესაფერი შთაბეჭდილება მოახდინა.

კახეთიდან დაბრუნებული ლადო ტფილისში სტამბისაკენ გაქანდა თავის მეგობარ სამსონ ინასარიძესთან:

— სამსონ, ერთი ჩემთან შემოიარე, წიგნის გამოცემას ვფიქრობ და სავარაუდო ხარჯ-აღრიცხვა შემიდგინე.

— რა წიგნია?

— შემოხვალ—გაიგებ.

— კარგი, შემოვივლი.

და მუდამ დაუზარელი, საქმის კაცი სამსონ ინასარიძე ეწვია ლადოს. ამ დროს ლადო თავის ძმასთან იყო ბინად.

— აბა, რა წიგნია? იკითხა სამსონმა.

— დიდი ლექსიკონი... 40—50 ათასი უნდა გამოიცეს.

ძმამ და სხვა შინაურებმა საიდუმლო საცოდავი გამომეტყველებით ურთიერთს გადახედეს და ოთახიდან გაიკრიბნენ,—ეს გარემოება არ გამოეპარა სამსონს და ხელახლად ეკითხება ლადოს:

— რაო, რამდენი?!

— 40—50 ათასი ცალი!

40—50 ათასი ცალი იმ დროს, როცა ქართული წიგნიერთი ათასი ცალი იბეჭდება, ესეც მთელი ათეული წლები გაუსაღებელია, იმ დროს, როცა თვითეული ახალი წიგნის ათეული ძლივს იყიდება, ლადოს უნდა გამოსცეს 40—50 ათასი ცალი!

— გიკვირს?!—ეკითხება ლადო.

— არა, გასაკვირი რა არის,—სამსონს სურს გაოცების შთაბეჭდილება გაფანტოს,—მაგრამ ამდენი ვისთვისაა საჭირო, ეს ჟერტი, მეორეც: ძალიან ძვირი დაჯდება, დიდი ფული მოუნდება...

— შენ ფულზე ნუ ფიქრობ, მე ვიშოვი!—ეტყვის ლადო.

სამსონის გაოცებას საზღვარი არ უჩანს: ლადო ასე დიდ ფულს იშოვის, ის ლადო, რომელიც მუდამ ნივთიერად შევიწროვებული იყო,—სამსონმა რა იცის, რომ ლადოს საამისო გეგმა უკვე მზადა აქვს, არზაც დაწერილი, უმაღლესი მმართველის სახელზე, რომ ამ უსაჭიროეს წიგნისათვის, როგორც ლექსიკონია, თანხა გამოითხოვოს.

— ვიშოვნი მეთქი, შენ იანგარიში!

სამსონმა უანგარიშა, მაგრამ ძლიერ უნუგეშოდ დაბრუნდა სტამბაში და თავის გადაქნევით ამხანაგებს გაუზიარა:

— მგონი ლადო შერყეულა: 40—50 ათასი ცალი ლექსიკონი უნდა გამოსცეს!

ყველას სინანული მოიცავს,—სამსონი უანგარიშოდ ხომ არ იტყვის ამ სიტყვას.

ეს ამბავი მალე მოეფინა ქალაქს...

ლადომ ტფილისშიაც შენიშნა ის განწყობილება თავის გარშემო, რაც სოფელში, და გული ჩაითხრო. ხან აღ. მირიანაშვილთან იყო, ხან ძმასთან. სახლიდან კარში აღარ გამოდიოდა. პერანგის ამხანაგის ამარა, ახალუხით, ქუდით, გულხელდაკრეფილი შეუჩერებლივ მიმოდიოდა ოთახში. თუ ვინმე ამოიკვნესებდა, ლადო შენიშნავდა:

— თქვენ რა გაკენესებთ, მე მაქვს დასაკენესი, რომ ძარღვები მტკივაო.

ხანდისხან ისე დამშვიდდებოდა, რომ კვლავ ლექსიკონს ჩაუჯდებოდა, წყნარად მუშაობდა... ამ ხანებში დიდი მთავრის სახელზე თხოვნაც კი დასწერა, ასეთ დიდ საქმეს ვაკეთებ,—ლექსიკონს ვადგენ,—ამიტომ გთხოვთ ამის დასაბეჭდი თანხა გაიღოთ რამეო,—სწერდა ლადო და ამ თხოვნის შავი თავის დისწულს სიკო აღნიაშვილს გაუგზავნა—გადასწერე და გაუგზავნეო, თან თავისიანთ გაუზიარა: ყვავს კაკალი გააგდებინო, ისიც კარგია,—რას იზამ, საქვეყნო საქმისთვის ხანდისხან მტრის დახმარებითაც უნდა ვისარგებლოთო და სხვ. მაგრამ ამ თხოვნას გზა არ მისცეს,—ამაშიაც სიგიჟის კვალი შენიშნეს.

ლადოს თითქმის ყველა და ყველაფერი შეზიზღდა. ლოგინი და საცვალი ჭუჭყიანად ეჩვენება, მალიმალ სისუფთავეს მოითხოვს—ვარომ 1) დამიუთოვოს, სხვა ხელს ნუ ახლებსო... მობეზრდა სახლში ყოფნა, საქმე კი გარედ იწვევს. და ერთხელ, ახალუბ-ქუდისა და პერანგის ამარა ქუჩაში გამოვიდა, ქალაქის შუაგულისკენ გასწია, საცა სტამბა ეგულებოდა.

— სად მიხვალ?

— საქმე მაქვს!

დაედევნენ შორიახლო. წინ ძმა და დისწული სიკო შემოეგებნენ:

— ოჰ, ლადო, საით, კაცო ასე მარტოკა?..

— საქმეზე მივალ.

— თვითონ ჩვენ მიგიყვანთ, სადაც გინდა...

და მოთათბირებით დააბრუნებენ სახლში. გრძნობს, რომ მოატყუეს. სულშეხუთული ლადო, სხვათა შეუმჩნეველად, სახლის ბანზე ავიდა, რომ ქალაქს თვალი გადაავლოს, ჰაერით ისუნთქოს.

— არიქა, უშველეთ!—იძახიან მეზობლები: საგიჟეთში წაიყვანეთ, თორემ ბანიდან გადმოვარდება და დაიშტვრევა!

1) რძალი—დისწულის სიკო აღნიაშვილის მეუღლე.

და მართლაც საგეჟეთში ჩაკეტეს (მაშინ მიხეილის საავადმყოფოს სულით სწეულთა განყოფილებაში), სადაც თითქმის 4 წელს ეწამა და ამ წამებაში განუტევა სული 1904 წ. აპრილის 10 (ძვ. სტ.) თითქმის ყველასაგან მივიწყებულმა მხოლოდ შინაურებს-ლა თუ აგონდებოდათ ხოლმე. გარეშეთაგან ერთადერთი უცხო ადამიანი იყო, ხარლ. სავანელის ქვრივი ეკატერინე, რომ სწეულ ლადოს დიდის მხრუნველობით დასტრიალებდა თავს*).

როგორც ვსთქვით, 4 წლის განმავლობაში არავის მოჰგონებია, ერთსაც კი არ უნახავს (შინაურთ გარდა), დაკრძალვის დღეს კი (აპრილის 17) მოიგონეს: ახმაურდა იმ დროის პრესა, შეიძრა საზოგადოება. დასაფლავებას დაესწრენ ადგილობრივი ჟურნალ-გაზეთების, ქალაქის გამგეობის, სასწავლებლების, ქ. შ. წ. კ. ს., ქართ. დრამ. საზ. გამგეობის წარმომადგენელნი, ინტელიგენცია, არტისტები და დიდძალი ხალხი. შეამკეს გვირგვინებით და სიტყვებით (ივ. რატიშვილმა, ირ. ევდოშვილმა ლექსით, ალ. მჭედლიშვილმა - ლექსით). დაკრძალეს და, — მიივიწყეს: სამარეზე მარმარილოს ძეგლის სვეტი დაადგა მისმა დამ ნუშომ იმ თანხით, რომელიც აიღო ლადოს მდიდარი ბიბლიოთეკის გაყიდვით. ლ. აღნიაშვილი დაკრძალულია კუკიის სასაფლაოზე, ეკლესიის მარჯვენა (შესავლიდან) ხეივანის ზემოდ, მარცხნივ გზის პირას მსახიობ-მოღვაწეთა რიგზე.

ასე უდროოდ ამოეჟარა მიწას კაცთმოყვარეობით აღსავსე დიდი მოღვაწე!..

იოსებ იმედაშვილი

*) ტფილისის მთავარ საავადმყოფოს (ყოფ. მიხეილის) ფსიქიატრულ განყოფილების საძველეთსაცავში ბევრი ვეძებეთ ლადო აღნიაშვილის ავადმყოფობის შესახებ ცნობები (სწეულებისა და მდგომარეობის ისტორია), მაგრამ ვერაფერი აღმოვაჩინეთ, რადგან ეს საძველეთსაცავი 1927 წ. ერთ მოსამსარეთაგანს გაეძარცვნა და ქალაქდები ფუთობით გაეყიდნა დუქნებში. ავტ.

ფანსი 65 კაპ.

78
n 471